

**SLOVENSKÝ
NÁRODOPIIS**

ROČNÍK I. 1953

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

I

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1953

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied

* Hlavný redaktor Dr. Ján Mjartan
Tajomník redakcie Dr. Ján Podolák

Redakčná rada: Doc. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Michal Karkuš, doc. Dr. Andrej Melicherčík,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Ján Podolák.

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

O B S A H

Astachov I. B., Zvyšky marrovskej „teórie“ v rozpracovaní otázok o vzniku umenia — — — — —	3
Podolák J., Národopisná činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti	23
Kovačevičová S., Ľudový textil v hornom Novohrade — —	53
Mjartan J., Vampírske povery v Zemplíne — — — — —	107
Butkovič Š., Úvod do štúdia soľnobanského čipkárstva — — —	135
Schnek R., Lapanie vtákov v oblasti horného Ipľa — — —	167

DISKUSIE

Ľudová umelecká výroba na Slovensku

Marková M., Príspevok k diskusii o problémoch ľudovej výroby na Slovensku — — — — —	177
Kovačevičová S., Ľudové výtvarné umenie a jeho organizácia na Slovensku — — — — —	179
Kunz L., Nástin dokumentačnej práce v etnografii a folkloristice —	201

ZPRÁVY

Mjartan J., Prvý výskum ľudovej kultúry na družstevnej dedine —	253
Barabášová B., I. folkloristická konferencia v Libliciach — —	261
Kovačevičová S., II. celoslovenská výstava ľudovej tvorivosti v Pre- šove — — — — —	266

RECENZIE A REFERÁTY

Andrej Melicherčík, Jánošíkovská tradícia na Slovensku, Fojtík K. —	270
V. V. Štech, Aleš a Slovensko, Pátková J. — — — — —	278
Slovenské ľudové príslovia, Spilka J. — — — — —	279
Bohuslav Haluzický, Božena Němcová a Slovensko, Podolák J. —	283
Kunz L., Lidový kroj ve Šlapanicích u Brna, Kovačevičová S. —	287
M. Kolpakovova, Kniha o ruském folkloru, Kosová M. — — —	288
Atlas polskich stójow ludowych, Kovačevičová S. — — —	292
Lud. organ. polskiego towarzystwa ludoznawczego, Žatko R. — —	293

JÁN PODOLÁK

NÁRODOPISNÁ ČINNOSŤ MUZEÁLNEJ SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

1. Slovenské vedecké úsilia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní

Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti a v jej rámci možnosť rozvoja národopisnej činnosti bolo výsledkom dlhoročných úsilí našich pokrokových dejateľov o vybudovanie ústrednej vedeckej inštitúcie v 2. pol. XIX. stor. Celé obdobie, v ktorom pokrokoví predstavitelia slovenského kultúrneho a politického života viedli úporný boj za povolenie slovenského vedeckého spolku, je poznačené pečaťou krutého národného útlaku, stupňujúceho sa od rakúsko-uhorského vyrovnania r. 1867. Táto dohoda o rozdelení habsburského mocnárstva, utvorená medzi rakúskou priemyselnou veľkiburžoáziou a uhorskou veľkostatkárskou šľachtou, znamená dôležitý medzník v histórii národov rakúsko-uhorskej monarchie. Kým maďarskej veľkostatkárskej aristokracii prinieslo toto vyrovnanie splnenie väčšiny politických požiadaviek, zatiaľ pre slovanské národy a národnosti ríše znamenalo politickú porážku a v jej dôsledku nevyhnutnosť revízie dovtedajšej politiky voči rakúskemu dvoru. Česká buržoázia na dôkaz svojej nespokojnosti s politikou vlády vyslala delegáciu svojich politických činiteľov na čele s Palackým a Riegrom na demonštratívnu púť do Moskvy, kde práve prebiehala prvá slovanská národopisná výstava (1867). Týmto protestným krokom sa snažila česká buržoázia získať si podporu ruského cára proti rakúskemu dvoru. Rakúsko-uhorské vyrovnanie malo trpké dôsledky aj pre slovanské národy v Uhorsku, kde po kodifikácii zmenených pomerov novou ústavou a po utvorení vlastného ministerstva na čele s grófom Andrássym dostala maďarská vládnúca aristokracia voľné ruky uskutočňovať vnútornú politiku. Usporiadanie uhorských vnútropolitických otázok sa začalo posilňovaním jednotnej štátnej štruktúry a oslabovaním slovanského frontu. V praxi sa toto upevňovanie štátnej celistvosti Uhorska prejavilo chorvátsko-uhorským vyrovnaním, slúčením Sedmohradska s Uhorskom a vydaním národnostného zákona r. 1868. Pre nemaďarské národy a teda

i pre slovenský národ prinieslo toto obdobie nové, ešte horšie formy národného útlaku. Na politiku vládnúcich tried najviac doplácal pracujúci ľud.

Slovenský ľud žil v 2. pol. XIX. stor. vo veľkej hmotnej biede a kultúrnej zaostalosti. Slovensko bolo v tom čase prevažne poľnohospodárskou krajinou, kde väčšina pôdy bola v rukách hŕstky veľkostatkárov. Z 32 miliónov holdov čiernej pôdy vlastnila statkárska aristokracia 18,5 miliónov.¹ Naproti tomu dvojmiliónová masa dedinského ľudu živorila na nedostatočne obrobeňých rozdrobených roľkách, ktorých chudobný výnos nevystačoval často ani na najskromnejšiu obživu. Malí a strední roľníci tvrdo zápasili o svoju existenciu s veľkostatkármi, ktorí v tom čase prechádzali k intenzívnejšiemu hospodáreniu. Konkurenciou modernizovanej a racionalizovanej poľnohospodárskej výroby na veľkostatkoch, neustálymi komasáciami a zvyšovaním daní rapídne vzrastal počet dedinskej chudoby. Nízke mzdy priemyselných i poľnohospodárskych robotníkov a nezamestnanosť v časoch hospodárskej krízy vyhánaly sproletarizované obyvateľstvo slovenských dedín do prechodnej alebo i trvalej emigrácie. V rokoch 1869—1900 vysťahovalo sa zo Slovenska len do Ameriky vyše 300.000 obyvateľov, t. j. vyše 15% slovenského národa.²

Sociálny útlak slovenského ľudu sa zvyšoval útlakom kultúrnym a nacionálnym. V smysle národnostného zákona z r. 1868 všetci obyvatelia Uhorska tvorili jednotný, nedeliteľný politický národ uhorský. Štátnym jazykom úradov, súdov a snemu sa stala maďarčina. Povolenie používať vo vonkajšom úradovaní aj nemaďarské jazyky bolo iba formálne. Na školách ponechal zákon rozhodovanie o vyučovacej reči ministerstvu školstva, čo v praxi znamenalo možnosť násilného zavádzania maďarčiny na všetkých učilištiach. Aby zákon aspoň formálne spĺňal požiadavky novej ústavy, ktorá prinášala mnoho buržoáznych slobôd, umožňoval nemaďarským národnostiam zakladať osvetové, kultúrne a vedecké spolky, časopisy a ústavy. V skutočnosti však všetky jazykové, spolkové a osvetové ústupky ostaly len na papieri. Praktické uskutočňovanie vládnej národnostnej politiky podľa národnostného zákona v kultúrnej oblasti prejavuje sa nám na Slovensku najpresvedčivejšie na prípade Matice slovenskej. Táto jediná slovenská kultúrna ustanovizeň sa hneď od svojho založenia stala terčom šovinistických útokov so strany buržoázno-aristokratickej vlády. Konečným výsledkom týchto útokov bolo zatvorenie Matice slovenskej, zhabanie všetkého jej majetku a jeho použitie na odnárodňovacie ciele. Zrušenie Matice znamenalo pre slovenskú kultúru ťažkú ranu, ktorá sa pocítovala tým viac, že krátko predtým boli zatvorené tri slovenské gymnáziá, jediné slovenské stredné školy vôbec.

¹ J. Tibenský, *Úloha a význam Matice slovenskej v našej minulosti*, Pod zástavou socializmu, roč. I, Bratislava 1952, 88.

² *Dejiny ČSR*, Štátne nakladateľstvo, Bratislava 1952, 202.

Slovenská buržoázia stála v týchto časoch krutého národného útlaku bez perspektív do budúcnosti. Nevedela nájsť reálne východisko z ťažkej situácie, pretože vo svojej politickej činnosti sa izolovala od hospodárskych a sociálnych záujmov širokých ľudových mas. Jej politické vedenie bolo rozdelené na dva tábory: na konzervatívne martinské krídlo, ktoré zotrvalo na požiadavkách memoranda, a na krídlo liberálne, sdružené v tzv. Novej škole okolo Bobulových Slovenských novín (Palárik, Mallý, Bobula), ktoré sa definitívne vzdalo nádeje na pomoc z Viedne a začalo hľadať reálnejšie možnosti dohody s uhorskou vládou. Po opätovných porážkach na politickom i kultúrnom poli sa väčšina reprezentantov slovenskej buržoázie utiahla k politike škodlivej pasivity, ktorá na niekoľko desaťročí otvorila buržoázno-aristokratickej uhorskej vláde cestu k násilnej maďarizácii slovenského národa.

Proti politickej pasivite sa ozvalo niekoľko kritických hlasov najmä so strany stúpcov Novej školy. Už v matičných rokoch sa objavovali články, v ktorých predovšetkým pokrokoví liberáli Palárik a Dr. Ján Mallý-Dusarov odhaľovali nesprávnosť a bezvýslednosť súdobého rojčenia väčšiny národovcov staršej generácie a odsudzovali ho.³ Na adresu súčasných slovenských romantikov Dusarov kriticky poukazoval, že naši „národovci“ sú síce schopní „za národ smútiť, preň horliť, zaň žiť a mrieť, ale zaň pravidelne pracovať — to nie sú v stave“.⁴ Samoučelné poetické chápanie lásky k národu považoval za sebaklam. Už v súvislosti so založením Matice slovenskej správne poukazoval, že „tento sebaklam roztreskne sa o Maticu alebo Matica roztreskne sa oň. Jedno lebo druhé padne... Matica ako skutočný ústav nevyžije z nádejí, z túžob, myšlienok a citu. Matica potrebuje skutočnú prácu, aby mohla žiť!“⁵ Pod takouto skutočnou prácou predstavovala si väčšina našich národných činiteľov osvetovú činnosť.

V období úpadku politiky slovenskej buržoázie v 70.—80. rokoch minulého storočia videla sa najvhodnejšia forma posilňovania národných práv v osvetovej a kultúrnej činnosti. Najmä ľudovýchova sa považovala za zázračnú masť na všetky biedy a rany ľudu, za čarovný prútik, ktorý zastaví pauperizáciu roľníckych mas, naučí ľud hospodáriť a vytvorí „zamožnú triedu“ roľníkov, ktorá by bola oporou politických snáh slovenskej buržoázie.⁶ Zakladanie hospodárskych škôl a spolkov, vydávanie kníh, ktoré mali poučať ľud

³ „Či túžbou a nádejou pominie sa čo i len jedna národná útrapa?... Či sa takýmto spôsobom čo i len jedna slamka priloží k národnému vývinu? Myšlienky a túžby majú byť považované len za prípravu k verejnej práci — u nás sa považujú tieto prípravy za prácu samú...“ Dusarov, *Mravnie výsledky Matice*, Pešťbudínske vedomosti, III, č. 85 a nasl. Budín 1863.

⁴ Dusarov, cit. článok.

⁵ Dusarov, cit. článok.

⁶ J. Tibenský, cit. článok, 90.

o rozumnejších formách gazdovania, zakladanie spolkov triedlivosti a budovanie „knižnic pre pospolitý ľud“, považovalo sa za „najkrajšiu a najlepšiu cestu, akou pozdvihnúť ľud k potrebnej vzdelanosti“.⁷ No v období zosilného národného útlaku začala Tiszova vláda potierať aj v tejto oblasti akékoľvek prejavy nemaďarskej aktivity (zrušovanie spolkov miernosti) a využívať široké možnosti osvety ako účinného prostriedku na šírenie maďarizácie (zakladanie odbočiek Hornouhorského vzdelávacieho spolku FEMKE).

V rokoch politickej pasivity slovenskej buržoázie sa kládol veľký dôraz aj na rozvoj vedy. Politický záujem slovenskej buržoázie v uvedenom období národného útlaku si vyžadoval v oblasti vedy klásť najväčší dôraz na rozvoj disciplín vlastivedných. Hlavným politickým cieľom vedenia konzervatívnej časti slovenskej buržoázie ostávalo splnenie memorandovej požiadavky „Hornouhorského okolia“, preto sa aj vedecká problematika musela zameriavať predovšetkým na zdôvodnenie a podopretie tejto požiadavky. Na splnenie tejto úlohy podľa vtedajších predstáv výsledky prírodných vied nestačili. Práve naopak, mnohí videli v rozvoji prírodných vied nebezpečenstvo kozmopolitizmu. V oblasti vedy sa uprednostňovalo to, čo bolo v súhlase s politickou orientáciou slovenskej buržoázie na reakčný panslavizmus. Vtedajšie idealistické ponímanie úloh slovenskej vedy sa nám typicky zraďí z teoretických vývodov Pavla H e č k u. Tento popredný slovenský vzdelanec súhlasne s väčšinou svojich súčasníkov zdôrazňoval, že „slovenský učenec má hlavne pre ten cieľ študovať, aby sa dostal k slovensko-slovanskej vede a touto upovedomil, obživil a povzniesol svoj slovenský národ“.⁸ Hľadanie vzorov v neslovanských vedách sa pokladalo za nedôstojné a urážlivé.⁹ Konzervatívnym predstavám slovenskej buržoázie stálo najbližšie cárske Rusko. Do neho sa vkladali nádeje na spásu nielen celého slovanského, ale i ostatného sveta.¹⁰

Vedecké zdôvodnenie takýchto panslavistických a nacionalistických kon-

⁷ *Pomáhajme národu*, Pešťbudínske vedomosti, III, 32, Budín 1863.

⁸ P. H e č k o, *Slovenský vedomec a slovenská veda*, Letopis Matice slovenskej, V, 1, 63, Turč. Sv. Martin 1868.

⁹ Štúdium nemeckej vedy nemôže vraj zodpovedať slovenskému učencovi preto, lebo nemecká veda sa s krivdením negermánskych národov do neba vynáša, germánsky jazyk za najdokonalejší a germánske právo za najslobodnomyseľnejšie predstavuje, hoci je vraj všeobecne známe, že ešte žiaden cudzí národ nebol povďačný Nemcom „za taký dar feudálneho práva, podľa ktorého jarmily sa národy a zadržovala sa sloboda ľudu“. Rovnako sa odsudzoval aj obdiv vedy a života anglického. V obchodnej expanzii Angličanov videli „novodobých Feničanov, kresťanov, ale bez srdca a bez lásky, ktorým ako večným kupcom vždy iba o zisk a sebecké záujmy ide“. P. H e č k o, cit. článok, 66.

¹⁰ „Keď sa tento kmeň k sláve a k moci dostane, plesť budú všetky posiaľ utláčané národy... Rusko udomácní na zemi opravdivú slobodu a rovné právo pre všetkých... od neho možno očakávať, že k blahu a k spásu povedie národy zeme.“ P. H e č k o, cit. článok,

cepcií slovenskej buržoázie v 70.—80. rokoch minulého storočia sa očakávalo predovšetkým od dejepisu, národopisu, jazykovedy a národnej filozofie. Už v rámci samotnej Matice slovenskej rozbehlo sa v jej vlastivedných odboroch niekoľko sľubných akcií, ktoré mali zadostučiniť v uvedenom smere. Okolo Letopisov sorskupené krúžky vyškolených odborníkov a záujemcov shromaždili cenný archívny i terénne sossbieraný materiál, ktorý postupne uverejňovali vo vychádzajúcich tlačových orgánoch. V oblasti histórie najmä Jonáš Záborský, Franko Sasinek a Pavol Križko sústavne publikovali historické dokumenty k jednotlivým udalostiam a úsekom slovenských dejín, ako aj články, v ktorých poukazovali hlavne na dejinné obdobia odlišného historického vývoja Slovákov od Maďarov a na nerozlučnú spätosť osudov slovenského ľudu s osudmi ostatných slovanských národov. Podobne sa aj v jazykovede sbieral materiál na sostavenie plánovaného *Slovníka slovenského jazyka* a slovníka frazeologického. Sbieraním ľudových termínov i celých nárečových textov sa položily základy k organizovanej činnosti na úseku dialektologie.

Účinný prostriedok boja proti maďarizácii sa videl aj v národopisnej činnosti. Sbieral a študoval sa materiál z oblasti ľudovej kultúry, na základe ktorého sa poukazovalo na slovenské kultúrne špecifiky a na oprávnenosť požiadavky uznania osobitosti slovenského národného vývinu. Vedúcim iniciátorom na poli národopisnej sberateľskej činnosti bol Pavol Dobšínský, ktorý už v matičných rokoch uverejnil výzvu s obširným návodom na sbieranie „slovenských prostonárodných pokladov“,¹¹ medzi ktoré podľa dotazníka o 12 bodoch počítal povesti, spievanky alebo piesne ľudu, porekadlá alebo príslovia, hádanky alebo hádky, hry a tance, obyčaje a zvyky, kroje, povery, rozprávky, ľudové názvy a názvy technické. Tento návod bol základnou smernicou pre celú národopisnú činnosť Dobšínskeho generácie od matičného obdobia až do sklonku 80. rokov. V súhlase s ním sa hlavná pozornosť v oblasti národopisnej činnosti venovala výskumu duchovnej časti slovenskej ľudovej kultúry. V dvanástom bode tohto dotazníka sa síce hovorí tiež o potrebe sbierať aj „historické a štatistické opisy hlavnejších vrstiev remesiel a obchodu“, čo autor odôvodňuje tým, že „takéto opisy slúžily by k poznaniu stavu národného hospodárenia, ukazovali by jeho rozkvet alebo úpadok a my by sme lepšie znali, čo kde národu radiť a odporúčať, aby poctive sa živil a majetnejším sa stal“.¹² No tento posledný bod Dobšínskeho dotazníka, zdôrazňujúci aj potrebu štúdia materiálnej kultúry slovenského ľudu (najmä oblasť ľudového zamestnania), ostal v národopisnej činnosti až do nástupu novej generácie na konci 80. rokov takmer nepovšimnutý. Dobšínskeho pracovnou

¹¹ P. Dobšínský, *Slovenské prostonárodné poklady*, Pešťbudínske vedomosti, III, 99 a 100, Budín 1863.

¹² P. Dobšínský, cit. článok.

skupinou sossbieraný folklórny materiál bol vydávaný v *Sborníku slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier*.¹³ Hlavnými sberateľmi folklóru v tomto čase boli okrem Dobšinského A. P. Záturrecký, J. Francisci, S. Ormis, P. Kellner-Hostinský, S. Reusz, A. H. Škultéty, Fr. Šujanský a M. Chrástek. Okrem dvoch sväzkov Sborníka sa Dobšinskému podarilo usporiadať a vydať sbierku *Prostonárodných slovenských povestí*,¹⁴ obsahujúcu 90 slovenských ľudových rozprávok. Na poli slovenských ľudových piesní sa začalo s vydávaním *Slovenských spevov*,¹⁵ ktoré redigoval Ján Kadavý a neskoršie Karol Ruppeldt. Spomenuté rozsiahle zbierky folklórnych prejavov slovenského ľudu majú podnes zväčša dokumentárnu cenu. Okrem sberateľskej a vydavateľskej činnosti národopisej, spomínané obdobie vykazuje aj prácu teoretickú, o čom svedčia najmä štúdie Dobšinského.¹⁶ Trvalej hodnoty je článok Jána Levoslava Bellu *Myšlienky o vývine národnej hudby a slovenského spevu*,¹⁷ v ktorom tento popredný slovenský hudobný skladateľ rozoberá charakteristické znaky slovenského spevu, vyslovuje sa proti kozmopolitizmu v hudbe a nastoľuje požiadavku tvoríť umelé hudobné diela na základe melodiky slovenských ľudových piesní. Okrem uvedených prác sa objavovali drobnejšie štúdie a ukážky sossbieraného materiálu v samostatných vydaniach i vo vychádzajúcich časopisoch. Rukopisné i vydané práce tohto obdobia (roky 1875—1890) majú pre potreby dnešného vedeckého bádania zväčša materiálovú hodnotu. Teoretickým záverom týchto bádateľov (v odbore ľudových rozprávok sa to týka hlavne reprezentantov tzv. mytologickej školy) chýbala dôslednejšia kritickosť, hlbšia odborná príprava a širší vedecký rozhľad.

Z doteraz povedaného vyplýva, že v období od zrušenia Matice do konca 80. rokov venovala sa v oblasti slovenského národopisu hlavná pozornosť štúdiu ľudovej kultúry duchovnej. Záujem o hmotnú kultúru bol u slovenských národopiscov len veľmi ojedinelý. V tomto smere vychádzaly intenzívnejšie podnety od slovenských historikov, najmä Fr. Sasínka a P. Krížku. Prvý z nich sa držal náhľadu, že „k objasneniu historie nestačí len sháňať sa po listinách, rukopisoch a dejepisných knihách, lež nutno obrátiť

¹³ *Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier*. Vydala Matica slovenská, sv. I. vo Viedni 1870, sv. II. v Turč. Sv. Martine 1874. Redaktormi prvého sväzku boli Michal Chrástek a Emil Černý, druhého, nedokončeného Pavol Dobšinský.

¹⁴ Dielo vyšlo v 8 sošitoch v rokoch 1880—83 v Turč. Sv. Martine.

¹⁵ I. diel tejto súbornej práce zredigoval J. Kadavý a začal vychádzať v Turč. Sv. Martine r. 1882. II. diel vyšiel r. 1896 v redakcii K. Ruppeldta.

¹⁶ Z vydaných prác patrí sem Úvod k I. sväzku Sborníka slovenských národných piesní..., Viedeň 1870 a *Úvahy o slovenských povestiach*. Vydala Matica slovenská v Turč. Sv. Martine 1872.

¹⁷ Letopis Matice slovenskej, X, 2, 10—29, Turč. Sv. Martin 1872.

pozornosť i na nepísané pamiatky minulosti, t. j. na starožitnosti¹⁸. Vo svojom *Návode k sbieraniu, skúmaniu a opisovaniu starožitností* rozvádza v 10 bodoch praktické pokyny, ktorých sa má pridržovať sberateľ starožitností. Hoci autor má v tomto prípade na zreteli hlavne predmety archeologické, jednako dotýka sa tu aj otázok spôsobu a predmetu sbierania predmetov národopisných. Sasinek sa usiluje svojimi výzvami vzbudiť širší záujem o sbieranie starožitností, aby takým spôsobom získal rozsiahlejšie sbierky, ktoré by mohli byť základom pre vybudovanie ústredného celoslovenského múzea. Na podklade dovtedy získaných muzeálnych sbierok numizmatických, národopisných a archeologických bolo síce založené matičné múzeum už r. 1868, toto však nemohlo ani organizačne ani ideove zvládnuť úlohy vyplývajúce z potrieb súčasného kultúrneho života. Sobjeraných muzeálnych predmetov bolo veľa a ani tie nemaly primerané miesto pre uskladnenie a vyinštalovanie. Muzeálne sbierky spolu so vzráhajúcou sa Národnou bibliotékou sa uskladňovali iba v úradovniach matičnej budovy. Okrem matičného múzea existovalo u nás v tom čase aj Čaplovičovské múzeum v Dolnom Kubíne, no podľa Sasinka toto tiež „nebolo plodami novějšími tak zaplnené, že by slovenskému peru a časovému pokroku dostačovalo,“ ani tak zariadené, „že by v ňom slovenskí spisovatelia pracovať mohli¹⁹. Preto Sasinek prišiel s návrhom na založenie Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine, „kam by mal voľný prístup rovnako slovenský spisovateľ ako aj slovenský ľud“²⁰. Z citovaného návrhu tohto slovenského pokrokového kultúrneho pracovníka jasne vyplýva, že sa myšlienka a poslanie múzea chápalo u nás správne už v 60. rokoch XIX. stor. V múzeu sa videl ústav vedecký i osvetový, slúžiaci rovnako pre potreby vedeckej práce, ako aj pre poučenie a osvetovú výchovu ľudových návštevníkov. V návrhu sa odporúčalo vybudovať pri múzeu ústrednú slovenskú knižnicu so študovňou („čitavnicou“) a pracovňou pre kustosa („opatrovníka“) sbierok. Sasinkova myšlienka sa stretla v slovenských kultúrnych kruhoch s veľkým porozumením, k jej realizácii však došlo takmer až o celé polstoročie neskôr, pretože v časoch krutého národného útlaku videla maďarská šovinistická vláda pre štát nebezpečného strašiaka aj v takom druhu kultúrnej činnosti, ako je sbieranie muzeálnych predmetov. Nielen že nedošlo k rozšíreniu a dobudovaniu navrhovaného múzea, ale po zrušení Matice slovenskej boli ešte aj existujúce, ťažko zveľadené sbierky slovenského múzea uzavreté, zhabané a postupne zväčša odvečené do maďarských múzeí. Ďalšie sbieranie muzeálnych predmetov sa mohlo robiť len súkromne, pretože

¹⁸ Fr. V. Sasinek, *Návod k sbieraniu, skúmaniu a opisovaniu starožitností*, Národné noviny, III, 86, Turč. Sv. Martin 1872.

¹⁹ Fr. V. Sasinek, *Slovenské národné múzeum*, Pešťbudínske vedomosti, IX, 2, 3, Budín 1869.

²⁰ Fr. V. Sasinek, cit. článok.

úradné orgány, najmä za vlády Kolomana Tiszu, v zárodku udúšaly každý aktívnejší prejav slovenského kultúrneho a politického života.

Záverom doteraz podaného stručného prehľadu národopisnej činnosti v období posledných dvoch desaťročí pred založením Muzeálnej slovenskej spoločnosti možno povedať, že sberateľská a bádateľská činnosť Dobšinského a jeho národopisných spolupracovníkov bola vzhľadom na ťažké podmienky svojej doby veľmi úspešná a cenná. Hodnota dosiahnutých výsledkov spočívala nielen v tom, že slúžili ako významný prostriedok v obrane slovenských národných práv proti násilnému maďarizačnému útlaku, ale tiež v tom, že zásluhou tejto generácie sa podnes zachoval hodnotný vedecký materiál, ktorý možno používať pre súčasné potreby našej vedy. No aj napriek spomenutým uspokojujúcim výsledkom ako všetky úseky nášho kultúrneho a vedeckého života, tak aj národopis trpel základným nedostatkom. Chýbalo mu ústredné vedenie a usmerňovanie práce. Chýbala slovenská vedecká inštitúcia, ktorá by sdružovala všetkých slovenských milovníkov vedy. Základy k organizovanej vedeckej činnosti sa položili síce už v 60. rokoch minulého storočia zriadením vedeckých odborov Matice slovenskej, no po zrušení tohto kultúrneho stánku nebolo na Slovensku cez celé dve desaťročia (1875—1895) jedinej ustanovizne, v rámci ktorej by sa mohlo naše vedecké snaženie na položených základoch rozvíjať v súhlase s potrebami slovenského národného života. So strany niektorých našich kultúrnych pracovníkov sa síce vyskytly ojedinelé pokusy o založenie slovenského vedeckého spolku alebo aspoň časopisu, no všetky dobre myslené snahy stroskotaly jednak pre odpor šovinistických vládnych kruhov, jednak pre domáce neporozumenie vedúcich reprezentantov slovenskej konzervatívnej buržoázie, ktorá pokladala realizáciu takejto myšlienky za neaktuálnu. K uskutočneniu tohto významného a pre rozvoj slovenskej vedy naozaj priekopníckeho činu musel prísť človek nový, reálny politik, vychádzajúci z potrieb ľudu a nezafatený tradične nečinným romantizmom a staromilstvom konzervatívnych malomeštiakov martinského centra, schopný a vytrvalý organizátor a mnohostranný učenec širokého vedeckého rozhľadu a nadovšetko človek príkladného života a čistého charakteru. Doba dala slovenskému národu takéhoto človeka v osobe Andreja K m e ť a.

2. Andrej Kmeť a založenie slovenskej vedeckej spoločnosti

Koncom osemdesiatych rokov vystriedala štúrovskú generáciu nová skupina národopisných pracovníkov, reprezentovaná J. E. H o l u b y m, A. K m e ť o m, Št. M i š í k o m, A. H a l a š o m, P. S o c h á ň o m a neskoršie Kr. C h o r v á t o m. V prvej fáze svojej činnosti kráčali títo pracovníci v šľapajách svojich predchodcov, budujúcich na odkaze Štúrovho diela *O národných*

piesňach a povestiach plemien slovanských,²¹ výjmc Socháňa, každý z nich začíal svoju národopisnú činnosť sbieraním a publikovaním materiálu z oblasti ľudovej kultúry hmotnej. Len v ďalších obdobiach svojej činnosti začínali si niektorí z nich všímať postupne aj ostatné oblasti ľudovej kultúry a ľudového života.

Cestou svojich štúrovských predchodcov kráčal najmä Andrej Halaša. Tento sa ukázal už v matičných rokoch ako horlivý sberateľ ľudových piesní, ktoré postupne uverejňoval vo vychádzajúcich súborných dielach i ojedinele v časopisoch. Už ako dvadsaťročný zapisoval ľudové piesne pre II. sväzok matičného *Sborníka slovenských národných piesní*...²² O niekoľko rokov neskoršie sa podujal na usporiadanie zbierky *Písni slovenských*,²³ do ktorej prispel 275 piesňami z Turca, Šariša, Oravy a Gemera, a ktorú mu vydal pražský literárny spolok Slavia. Rovnako sa zúčastňoval aj na usporiadaní oboch sväzkov *Slovenských spevov*. Pouverejňované príspevky tvoria však len zlomok veľkého množstva sobjeraného materiálu, ktorý nám predstavuje Halašova pozostalosť. Okrem ľudových piesní sbieral aj ľudové príslovia, porekadlá, zvyky, povery a v neskorších rokoch svojho života zaoberal sa (ovplyvnený J. Škultéty a A. Kmeťom) tiež názvoslovím slovenských ľudových výšiviek. Halaša bol aj vynikajúci organizátor pri sbieraní ľudových piesní a pri zakladaní Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Pri sbieraní folklóru pomáhal Halašovi kolektív spolupracovníkov, roztrúsených nielen po všetkých častiach Slovenska, ale aj v slovenských ostrovoch v Maďarsku a Juhoslávii. Z jeho vrstovníkov vynikol najmä Štefan Mišík, ktorý horlivo sbieral folklór na Spiši a v údolí Hnilca a neskoršie spolupracoval s Kmeťom pri vedení Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Najväčším nedostatkom Halašovej sberateľskej generácie bola odborná nepripravenosť pre výskumné práce v teréne. Bez odborného a národopisného vyškolenia boli títo poctiví a nezištní pracovníci schopní zapisovať z ľudových piesní len holé texty bez nápevov a bez iných dôležitých údajov, bližšie určujúcich súvislosť medzi ľudovou tvorbou a jej nositeľom. Bohatá sberateľská pozostalosť Halašovej skupiny, obsahujúca okrem iného materiálu do 20.000 piesní, čaká podnes na svoje spracovanie v archíve Matice slovenskej v Martine.

Odlíšnou cestou sa rozvíjala vedecká národopisná činnosť u Jozefa Ľudovíta Holubyho. Tento vynikajúci slovenský vedec dostal sa k národopisu cez botaniku a čiastočne archeológiu. Na svojich botanických výskumoch,

²¹ Štúrov spis vyšiel prvý raz v českom znení v Prahe r. 1853. V slovenčine toto dielo vydala Matica slovenská r. 1923.

²² Tento sborník obsahuje od A. Halašu 33 ľudových piesní.

²³ *Písni slovenské, Sbírký prostonárodní*, které pořádá pohádková komise lit. řecn. spolku Slavia V Praze r. 1879.

najmä pri sbieraní liečivých rastlín, dostával sa do styku s ľudovými zelinármi a rozprávačmi, od ktorých získaval cenný materiál o ľudových spôsoboch liečenia, o mágii, o ľudovej viere v nadprirodzené bytosti, o zvykoch a poverách, pričom si zapisoval tiež ľudové rozprávky, povesti a príslovia. Prvý svoj príspevok o ľudovom liečení uverejnil v matičnom Letopise r. 1873.²⁴ Od toho času pracoval v národopise až do smrti, aj keď ťažisko jeho vedeckej práce spočívalo v botanike. Jeho národopisné príspevky z osemdesiatych rokov predošlého storočia uverejňované najmä v Slovenských pohľadoch a v Českom lide²⁵ svedčia, že Holubyho zaujímala v tomto období z národopisu len ľudová kultúra duchovná a v nej oblasť zvykoslovia. Oproti Dobšinského generácii, ktorá videla predmet svojho národopisného štúdia len v ľudovej slovesnej tvorbe, Holubyho zvykoslovnými štúdiami z osemdesiatych rokov minulého storočia posunula sa slovenská národopisná problematika o veľký krok dopredu.

K rozhodnému obratu v náhľadoch na ľudovú kultúru došlo u nás na rozhraní osemdesiatych a deväťdesiatych rokov. Slovenská národopisná veda sa vymanila z doterajšej jednostrannosti a začala sa zaujímať aj o materiálnu ľudovú kultúru, ktorá ostávala až do tohto času takmer nepovšimnutá. V kruhu slovenských kultúrnych pracovníkov ozývaly sa stále častejšie želania, aby náš národopis venoval potrebnú pozornosť aj tomuto úseku ľudovej kultúry, pretože „ľud náš slovenský nežije len v samých . . . povestiach a piesňach, ale život jeho má aj druhú, hmotnému svetu patriacu stránku...“²⁶ Podnety v tomto smere vychádzali nielen od sberateľov a milovníkov kultúrnych starožitností (Sasinek, Križko, Kmeť), ale aj od politických predstaviteľov slovenskej buržoázie, ktorá po pätnásťročnej politickej pasivite začínala cítiť potrebu podniknúť kroky na záchranu národa a špecifik jeho národnej kultúry. Od konca 80. rokov martinskí „národovci“ na čele s Vajanským začali vyzdvihovať potrebu vedeckej činnosti, v ktorej videli vhodnú formu obrany národných práv. Národopis zastával v tomto kultúrno-politickom boji popredné miesto. V novinách a časopisoch sa stále častejšie objavovali teoretické úvahy,

²⁴ *Domáce lieky ľudu slovenského*, Letopis Matice slovenskej, X (1873), 1, 41—45.

²⁵ Z uverejnených článkov do r. 1893 sú to najmä *O Mandragore, Z kapitoly o poverách*, Slovenské pohľady, III (1883), 183—191. *Voda a vosk v poverách a čaroch slovenského ľudu*, SP, III (1883), 283—299. *Čarodejné zarietanie a kľiatby u ľudu slovenského*, SP, IV (1884), 29—52. *Magické rastliny*, SP, VI (1886), 1—3. *Žaby v reči a poverách ľudu*, SP, VIII (1888), 12. *Poverý a ľudové zvyky*, (Jurské ohně, Bohyně Bošáckej doliny.) Čas. vlast. Mus. spolku v Olomouci, V (1888), 169. *Názvy chorôb u ľudu Bošáckej doliny*, SP, XI (1891), 151—160, 210—218. *Magické recepty z Bošáckej doliny a okolia*, SP, XII (1892), 31—41. *O Vílach a vodných mužoch v Bošáckej doline*, SP, XII (1892), 208—213. *Odpoveď na otázku: či inoslovanský názov Víla koluje medzi prostým ľudom českým*, Český lid, I (1892), 219. *Povedky a povedačky podlopenické*, SP, XIII (1893), 520—526.

²⁶ P. K r i ž k o, *Tkáčstvo*, SP, XI (1891), 533.

v ktorých sa na základe štúdia jednotlivých javov ľudovej kultúry poukazovalo na špecifiky národnej kultúry a dokazovala sa osobitosť kultúrneho vývoja Slovákov v minulosti. Tak napr. A. P i e t o r správne dôvodil, že osobitosť národnej kultúry sa nemá dokazovať len pomocou archívnych dokladov. „My máme nesmierne bohatstvo sossbieraných i v národe roztratených spevov, bájí, hier a obyčají, ktoré prechodily cez tisícročia z pokolenia na pokolenie a sú teda nepodvratným dôkazom našej dávnej kultúry.“²⁷ Špecifiky národnej kultúry sa v očiach našich politických obdivovateľov „živej stariny“²⁸ javily najpresvedčivejšie na slovenských ľudových výšivkách, čipkách a na ľudovom kroji vôbec. „Každá plachta, čepiec, košeľa, oplecko alebo len kus výšivky je kusom našich národných dejín,“²⁹ vyhlásil Pietor pri otváraní martinskej výstavy slovenských ľudových výšiviek r. 1887. Takéto chápanie ľudovej kultúry bolo v podstate správne, no vedecké zdôvodnenie tohto tvrdenia chýbalo. Na Slovensku nebolo v tom čase jediného vyškoleného odborníka, ktorý by sa podujal na vedecké spracovanie týchto otázok na základe intenzívneho historicko-porovnávacieho štúdia konkrétneho materiálu.

O zaplnenie tejto medzery sa prvý pokúsil slovenský výtvarník a martinský fotograf Pavol S o c h á ň. Tomuto slovenskému národopisnému pracovníkovi treba priznať zásluhu na sossbieraní bohatého národopisného materiálu, na zorganizovaní niekoľkých výstav a iných akcií s cieľom propagovať slovenské umenie a šíriť dobré meno Slovákov v zahraničí. Od r. 1886, keď uverejnil svoje prvé národopisné príspevky *Slovenský kroj* a *Slovenská výtvarno-umelecká národná tradícia*,³⁰ písal neúnavne do domácich i zahraničných časopisov.³¹ Jeho články prinášajú zväčša len popis sossbieraného materiálu, ktorý trpel často povrchnosťou a nepresnou lokalizáciou. Menšiu hodnotu majú Socháňove teoretické štúdie, v ktorých sa odráža nedostatočná príprava z domácej i zahraničnej etnografickej literatúry, najmä českej a nemeckej, ktorú síce iným radil študovať,³² ale sám ju študoval len veľmi málo. Veľká chyba Socháňovej národopisnej práce spočívala v tom, že až do deväťdesiatych rokov pozeral na národopisný materiál viac očami obdivovateľa a súkromného sberateľa ľudových umeleckých prejavov a v nemalej miere i obchodného pod-

²⁷ A. P i e t o r, *Príspevok ku kultúrnym dejinám v Uhorsku*, Národné noviny, XVIII (1887), 90.

²⁸ V a j a n s k ý, *Živá starina*, Národné noviny, XXI (1890), 139.

²⁹ A. P i e t o r, cit. článok.

³⁰ *Slovenský kroj*, NN, XVII (1886), 54. *Slovenská výtvarno-umelecká národná tradícia*, NN, XVII, 164—166.

³¹ V 80. rokoch prispieval Socháň najviac do Slovenských pohľadov a do Národných novin. Z českých časopisov uverejňovali v tomto čase jeho príspevky najmä: *Národní listy*, *Nové módy*, *Zlatá Praha*, *Ruch a Světozor*.

³² P. S o c h á ň, *Otázka ethnografie Slovenska*, NN, XXI (1890), 47.

nikateľa ako očami vedeckého pracovníka. Neskoršie tento svoj nesprávny vzťah k ľudovému umeniu značne zmenil najmä pod vplyvom A. Kmeťa, ktorý kupčenie s ľudovými umeleckými výrobkami nekompromisne odsudzoval a už aj samotnú myšlienku obchodovania s vedecky cenným materiálom považoval za svätokupectvo.³³

Najciteľnejším nedostatkom vedeckej činnosti Socháňovej i ostatných spomenutých národopisných pracovníkov z obdobia na rozhraní osemdesiatych a deväťdesiatych rokov predošlého storočia bol individualizmus a roztrieštenosť vedeckej činnosti. Socháň sám vedel veľmi dobre použiť svoje organizačné schopnosti vo výšivkárskom obchode, no otvorene sa staval proti vedeckému spolku alebo učenej spoločnosti, ktorá by prevzala na seba ústrednú organizáciu vedeckého bádania na Slovensku.³⁴ Holuby pracoval na národopisnom poli síce usilovne, no o podchytenie a získavanie iných pre vedeckú prácu sa nestaral. Myšlienku založenia vedeckého spolku pokladal za neuskutočniteľnú pre nedostatok vedeckých pracovníkov.^{34a} A. H a l a š a a Št. M i š í k uznávali myšlienku založenia vedeckej inštitúcie a v jej rámci i organizáciu vedeckého bádania za správnu a boli ochotní plne ju podporovať, no na jej uskutočnenie necítili sa sami dosť povolaní. Pre splnenie tejto veľkej úlohy videli najpovolanejšieho človeka v Andrejovi K m e ť o v i, skromnom, ale usilovnom preňčovskom katolíckom farárovi, utiahnutom ďaleko od martinského kultúrneho centra v jednej z najzapadlejších dedín Horného Hontu. Tento sa myšlienky skutočne ujal „nie ako znalec“, ale len ako „jednoduchý povolaný delník“ na dedičnej roli národa.³⁵

Význam Andreja K m e ť a v dejinách slovenského národopisu a slovenskej vedy vôbec by sa dal ťažko pochopiť bez osvetlenia rastu jeho osobnosti a rozvoja jeho širokých vedeckých záujmov. Počiatky Kmeťovej verejnej činnosti spadajú už do matičných rokov a poznačené sú predovšetkým záujmom

³³ Š. J a n š á k, *Andrej Kmet*, II. vyd., 46, Turč. Sv. Martin 1942.

³⁴ „Ja som proti učenej spoločnosti a som iba za múzejný spolok a národopisný a archeologický časopis. O tejto otázke zanedlho chcem prehovoriť aj v novinách. A ako je to u mňa vo zvyku, chápem sa hneď aj činu. Ráďte ma, prosím, ale hneď aj podporovať.“ *Korešpondencia A. Kmeťa* (v ďalšom texte KAK), list P. Socháňa A. Kmeťovi zo dňa 4. 4. 1893. Archív Slovenského národného múzea v Martine.

^{34a} „Neomylne bolo by potrebné čím skorejšie založiť prírodovedecký spolok, čo ako s maličkým počiatkom, že by naši ľudia cítili sa istým vedeckým celkom, ktorý celok v jednotlivých údoch zaviazaný je pracovať jedným cieľom a úmyslom a snášať ako mravence do Domu nášho... Ja vyzval som p. Holubyho viac razy v tomto smere, ale on odpovedá vždy, že keby znalec prišiel. S neba? Keď si ho nevychováme? Teda reku so založenými rukami modlime sa k P. Bohu: „Rorate coeli desuper et nubes pluant znalcum.“ *KAK*, list A. Kmeťa neznámemu adresátovi zo dňa 20. 8. 1890.

³⁵ *KAK*. Rukopis pripravenej Kmeťovej prednášky pre I. zasadnutie Doč. výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti dňa 2. 8. 1893. Archív SNM.

o štúdium slovenského jazyka a národných dejín. Andrej Kmeť už ako prvo-ročný teolog stál medzi dvanástimi ostrihomskými seminaristami, ktorí zakladali „Cirkevno-literárnu školu slovenskú“. ³⁶ Tento spolok si vytýčil za cieľ získavať prispievateľov do vychádzajúcich slovenských časopisov, zakladať a vydávať almanachy a získavaním predplatiteľov slovenského tlačeneho slova hmotnú biedu a kultúrnu zaostalosť slovenského ľudu a správne usúdil, že na I. valnom shromaždení Matice slovenskej,³⁷ ktorej bol od založenia aktívnym členom. Už za svojich študentských rokov nadväzoval a udržiaval kontakt s poprednými slovenskými kultúrnymi a politickými dejateľmi, zpočiatku len z radov kňazstva katolíckeho, postupne aj s ostatnými. Svojimi článkami a organizovaním literárnych akcií upozornil na seba Radlinského, ktorý ho chcel spraviť redaktorom svojich časopisov. Túžba odhaľovať neznáme stránky našich národných dejín ho sblížila so Sasinkom, ktorý, objaviac v ňom okrem historika aj schopného organizátora, navrhoval ho za tajomníka Matice.³⁸

Po svojom príchode na prvú kaplánsku stanicu do Senohradu bližšie spoznal hmotnú biedu a kultúrnu zaostalosť slovenského ľudu a správne usúdil, že na odstránenie sociálnej biedy literárno-umelecká činnosť, odtrhnutá od skutočného života, nestačí. Hlavnú pozornosť obrátil na hospodárske povznesenie ľudu. Shodne s väčšinou svojich rovesníkov najvhodnejší prostriedok boja proti zaostalosti ľudových mäs videl v osвете. Propagácia myšlienky zakladania čítární a knižníc³⁹ (sám založil Roľnícko-technickú a národo-hospodársku Knižnicu), ovocinárskych⁴⁰ a včelárskych⁴¹ spolkov (Štepársky spolok v Hornom Hontе, Ovocinárska výstava v Krupine) a pomocných pokladníc (Vzájomná pokladnica v Krupine), horlivé prispievanie do Lichardovho Obzoru a vydávanie poučných spisov pre ľud⁴² — to všetko svedčí o reformátorskej aktivite tohto pokrokovu smýšľajúceho kňaza. Ľudovýchovným cieľom mala slúžiť aj Matica ľudu,⁴³ ktorú Kmeť navrhoval založiť pri Matici slovenskej na jej odbremenenie od osvetovej činnosti.

Po sklamaníach, ktorých sa Kmeť dožil pri svojom hospodárskom podnikaní

³⁶ *Autobiografia Andreja Kmeťa*, 18. Vyšlo v sborníku Andrej Kmeť, jeho život a dielo, ktorý usporiadal K. A. Medvecký, II. vyd. v Bojniciach 1924.

³⁷ Cit. *Autobiografia*, 21.

³⁸ Cit. *Autobiografia*, 26, pozn. č. 3.

³⁹ *Naša knižnica*, Slovenské noviny (Bobulove), VII (1874), 36.

⁴⁰ Kmeťova úvaha *Ovocinár na Slovensku od A. Penzla*, Obzor, VI, 14—16. Skalica 1868.

⁴¹ *Spolok včelársky*, NN 1892, 114.

⁴² *Hlavnie pravidlá o poľnom hospodárstve*, Skalica 1866. *Nový svet alebo Čo nového vo svete a Jako sa majú poklady kopat*. Vyšlo ako 5. a 6. číslo Ľudovej bibliotéky nákladom Minervy v Pešti 1871.

⁴³ K. A. Medvecký, *Andrej Kmeť, jeho život a dielo*, 1, II. vyd., 52, Bojnice 1924.

a v nemalej miere i pre neporozumenia so strany Daniela Licharda, zanevrel postupne na všetko, čo sa týkalo hospodárenia a svoje záujmy preniesol na skúmanie prírody. Už v matičných časoch, keď bol poverený napísať „Hospodára na Slovensku“,⁴⁴ dôkladné poznanie geografických podmienok pestovania jednotlivých hospodárskych plodín nútilo ho dopĺňať si vedomosti z nerastopisu. Preto znechutený osvetovou činnosťou oddal sa teraz predovšetkým štúdiu geologie a geografie. Umienil si geologicky preskúmať najbližšie okolie svojho pôsobiska (Prenčov, Krupina, Sása, Pliešovce, Bzovík, Badín, Nemce, Lišov a Sebechleby).⁴⁵ Zo svojich úspešných výskumov vracal sa takmer každodenne s bohatou korisťou kameňov, ktoré určoval spolu s profesormi a laborantmi štiavnickej akadémie.⁴⁶ Cez celý život nashromažďovanú sbierku nerastov daroval martinskému múzeu.

Živá príroda postupne vzbudzovala v Kmeťovi záujem o štúdium botaniky. Tento vedecký odbor stal sa mu čoskoro najbližším a v ňom aj dosiahol najväčšie a pre vedu trvale najcennejšie pozitívne výsledky. Jeho bohatý herbár, obsahujúci viac ako 15.000 druhov rastlín — z toho 400 druhov šípových ruží — získal mu zvučné meno vynikajúceho botanika európskeho formátu. Vzájomnou výmenou vzácnych druhov rastlín udržiaval stály kontakt so všetkými botanikmi a vedeckými spoločnosťami v Európe. Medzinárodného vedeckého uznania sa dostalo Kmeťovi najmä tým, že jeho menom bolo nazvaných 28 druhov rastlín (zväčša ruží), jeho zásluhou objavených alebo vypestovaných na území Slovenska,⁴⁷ Kmeť uverejnil v našich i zahraničných časopisoch množstvo botanických príspevkov. Pozoruhodné sú najmä tie jeho teoretické vývody, v ktorých sa otvorene hlásil k myšlienke darwinizmu.⁴⁸ Treba priznať, že propagácia darwinizmu bola v týchto časoch na katolíckeho kňaza predsa len odvážnym činom. Sbieranie rastlín nikdy nebolo u Kmeťa samoúčelným. Výsledky svojho štúdia považoval za národný majetok, preto aj bohatý herbár daroval Slovenskému národnému múzeu v Martine.

Nie menej láskavým odborom Kmeťovej bádateľskej činnosti bola aj archeologia. Zpočiatku vykazoval na tomto poli len sberateľskú činnosť, pretože pre systematické triedenie študovaného materiálu nemal v prístupnej stredoeurópskej a hlavne slovanskej literatúre vyhovujúceho vzoru. Tohto sa mu dostalo vydávaním Niederleho archeologických štúdií a najmä diela *Lidstvo v době*

⁴⁴ *Hospodár na Slovensku*. Vydala Matica slovenská v Turč. Sv. Martine r. 1875.

⁴⁵ Cit. Autobiografia, 27.

⁴⁶ *Andrej Kmeť*. Prednáška št. Janšáka na val. shromaždení MSS dňa 20. apríla 1941. Časopis MSS, XXXII (1941), 2—3, 27.

⁴⁷ V. V r a n ý, *Rozpomienky na Andreja Kmeťa ako botanika*. Cit. sborník Andrej Kmeť, jeho život a dielo, 81.

⁴⁸ A. K m e ť, *Zvelebenie človeka dľa učenia Darwinovho*. Slovenské Listy, roč. 1899, č. 20.

předhistorické.⁴⁹ S týmto najpovolanejším českým odborníkom nadviazal Kmeť úzky korešpondenčný styk, čo mu dopomohlo k revízii niektorých nesprávnych záverov, ku ktorým dospel unesený túžbou obohatiť slovenskú minulosť o slávne udalosti a ukázať ju pred svetom v čo najkrajšom svetle. Archeologii stála najbližšie história, z ktorej Kmeť zaujímaly najmä nápisy na starých náhrobníkoch,⁵⁰ na zvonoch a iných kultúrnych svedkoch dávnej minulosti. K najsmelším záverom dospel Kmeť pri etymologických rozboroch zemepisných a iných názvov. Na základe prehnaných vývodov rekonštruoval si odvážny iluzórny obraz o pôvode Slovákov, ktorí podľa jeho predstáv obývali túto krajinu už dávno pred Kristovým narodením v predhistorickej dobe kamennej, ba dokonca už v geologickej dobe treťohornej.⁵¹ Väčšina týchto mylných predstáv spadá do skorších období jeho činnosti a zodpovedá celkovému stavu našej vedy, podporujúcej dobovej politickej koncepcie slovenskej buržoázie.

Najväčšiu oblasť Kmeťových záujmov tvorí jeho národopisná činnosť, ktorú možno deliť na sberateľskú, vedeckú, organizačnú a propagačnú. Počiatky jeho záujmov o folklór sa datujú od jeho študentských čias. Už ako ostrihomský teolog sa zaoberal sbieraním ľudových vianočných piesní na dolnom Pohroní a v okolí Štiavnice, z ktorých vydal tlačou osobitný sväzok r. 1863.⁵² Intenzívnejšiu sberateľskú činnosť a štúdium ľudovej kultúry umožnil mu až jeho príchod do Senohradu. Tu sa dostal do bezprostredného styku s dedinským ľudom, ktorý neopustil do smrti. „Ľud, kroj, mluva, všetko rýdze, staroslovenské . . .“,⁵³ jasal uchvátený krásou hontianskych krojov, zvláštnosťami ľudového života a slovným bohatstvom ľudového jazyka, ktorého archaické slovné tvary mu poskytovaly lákavé pole pre jeho obľúbené etymologizovanie. Ihneď sa pustil do horlivého sbierania a zapisovania národopisného materiálu. „Keď zahoríš láskou ideálnou k svojmu rodu, keď posvätiš sa povzneseniu svojho ľudu a všetkého, čo s ním súvisí, nesmieš sa vyhovárať — bo stojíš tam na stráží — a čo v blízkosti svojej zbadáš, povinnosťou tvojou je oznámiť to a iných na to upozorniť“,⁵⁴ písal nadšene povzbudzujúc svojich vrstovníkov, roztrúsených po slovenských dedinkách. V každom kňazovi a učiteľovi chcel by mať kultúrneho pracovníka a vedeckého bádateľa jeho

⁴⁹ L. Niederle, *Lidstvo v době předhistorické. Se zvláštnym zřetelem na země slovanské*, Praha.

⁵⁰ *Náhrobky kamenné v hrobitove preňčovskom*, Tovaryšstvo, III, 165—171, Ružomberok 1900.

⁵¹ Š. Janšák, *Andrej Kmeť*. II. vyd., 47, Turč. Sv. Martin 1942.

⁵² *Prostonárodné Vianočné Piesne, osbierané skrz —, bohoslovca semeništa ostrihomskeho. R. 1863*.

⁵³ Cit. Autobiografia, 23.

⁵⁴ A. Kmeť, *O výšivkách a čipkách v Honte*, Tovaryšstvo I (1893), 218—228.

najbližšieho okolia. Zpočiatku zastával stanovisko, že roztratení vidiecki pracovníci sa majú venovať len sberateľstvu, kým vedecké spracovanie majú prenechať špeciálne vyškoleným odborníkom. No keď videl, že takéto predstavy sú v daných pomeroch neuskutočniteľné pre nedostatok školených odborníkov, čoskoro upustil od tohto názoru a hlásal potrebu materiálu nielen zbierať, ale ho hneď aj spracovávať. Sám v praxi nikdy neodtrhol sberateľskú činnosť od činnosti vedeckej. Jeho zvedavosť a tvorivá fantázia mu nedovoľovala nechať ležať sobjeraný materiál nespracovaný, nehľadať hneď pri výskume príčiny a vzájomné súvislosti skúmaných javov. A keď sa mu podarilo vykonštruovať novú teóriu, nedokázal sa zdržať, aby ju nepublikoval a neoznámil svetu „k chvále a sláve zaznávaného a potupovaného ľudu“.⁵⁵

Z ľudovej kultúry Kmeť zbieral, zapisoval a skúmal všetko, v čom videl vedeckú cenu. Okrem už spomenutých ľudových piesní zbieral ľudové rozprávky, povesti a príslovia, a z hmotnej kultúry ľudové výrobné nástroje, umelecké predmety, výšivky, čipky a iné úžitkové i ozdobné predmety, ktoré považoval za potrebné uchovať v múzeách budúcim pokoleniam ako pamiatky dávnej národnej minulosti. V ľudových piesňach videl vhodný prostriedok na utužovanie kolektívnej obranyschopnosti ľudu proti natískanej maďarčine. Múdrosť ľudových prísloví prakticky používal pri osvetovej výchove ľudu. Historické povesti a ľudové rozprávky mu poskytovaly východisko pre jeho etymologické výskumy a archeologické vykopávky. Stačilo mu spomenúť povesť alebo rozprávku o zakopaných pokladoch v niektorej zo sitnianskyh skál, už tam začal kútať a hľadať „poklady“, cenné s hľadiska archeologického. Skúsenosti ho učily, že „ústne podanie a miestopisné názvy nahrádzajú, doplňujú, ba často i korigujú zvesti písané“.⁵⁶ Preto v každej povesti, v každom staroslovenskom názve videl kus nepísaných národných dejín. Ľudová slovenská tvorba zdala sa mu cennejším materiálom ako písomný doklad preto, lebo ona mu poskytovala pravdivý, nikým nefalšovaný obraz skutočného života nášho ľudu v minulosti. Preto takýto materiál uprednostňoval pri väčšine svojich archeologických, národopisných a historických štúdiách, aj keď to šlo niekedy na úkor ich vedeckej hodnoty. Takéhoto charakteru je jeho hlavná štúdia *Veleba Sitna*⁵⁷ a ostatné pomerne obsiahle práce o sitnianskom okolí.⁵⁸ Podáva nám v nich vedecký obraz svojho kraja po stránke geologickej, botanickej, archeologickej, historickej a národopisnej. Vrúcna snaha podať čím bohatšiu minulosť svojho

⁵⁵ A. K m e t, cit. dielo.

⁵⁶ *Veleba Sitna*, Tovaryšstvo I (1893), 139—193.

⁵⁷ Tamtiež.

⁵⁸ *Ďalšie výskumy v obvode Sitna*. K. A. M e d v e c k ý, cit. dielo, II, 92.

Sitno a čo s neho vidieť, Tovaryšstvo III (1900), 101—154.

Starožitnosti v Honte, Tovaryšstvo I, 195—213.

Krupinské bralce, K. A. M e d v e c k ý, cit. práca, 232, II.

kraja zvädzala ho, najmä pri etymologických rozboroch zemepisných názvov, k lichým záverom, no aj napriek tomu Kmeťove štúdie priniesly množstvo cenného materiálu zo všetkých spomenutých vedeckých disciplín. Národopisné state jeho prác sú úplne hodnoverné, pretože v nich podal taký obraz o ľudovej kultúre a spôsobe ľudového života, aký tam skutočne našiel. Zaujímavý národopisný materiál priniesol Kmeť najmä vo svojej štúdii *Náhrobníky kamenné v hrobotove preňčovskom*,⁵⁹ ktorá dokazuje, že bol veľmi dobre oboznámený nielen so slovanskou ale i ostatnou európskou literatúrou, rozoberajúcou skúmaný problém.

V oblasti ľudovej kultúry vyoral Kmeť najhlbšiu brázdú na poli propagácie slovenského ľudového umenia, kde ostal až podnes neprekonaný. Z ľudového umenia upútaly jeho pozornosť predovšetkým výšivky a čipky. Tieto výtvarné umelecké prejavy poskytovaly mu nielen dôkaz o životaschopnosti a umeleckom nadaní slovenského ľudu. Andrej Kmeť videl v ľudových umeleckých prejavoch predovšetkým vhodný materiál na dokázanie existencie „dávnovekých osobitných kultúrnych snažení“ slovenského národa.⁶⁰ Inými slovami, v špecifikách slovenskej ľudovej kultúry videl Kmeť jeden z podstatných charakteristických znakov, ktoré určujú národ. Kmeť si nesmierne vážil umeleckú prácu dedinských ženičiek a obdivoval ju.⁶¹ No nikdy neostával len pri obdive, ale hľadal vhodné formy účinnej propagácie a hmotnej podpory tohto odvetvia domáckej výroby. Na rozdiel od niektorých svojich súčasníkov, ktorí ronili slzy nad zaníkaním ľudových krojov a vynakladali úsilie na ich zachovanie,⁶² Kmeťovi nešlo o konzervovanie stariny a o umelé oživovanie odumierajúcich kultúrnych prežitkov. K starým formám života prejavoval úctu vedeckého pracovníka a študoval ich pre osvetlenie minulosti, no nikdy sa neprihováral za návrat k nim. Zo starého života šlo mu o záchranu a oživenie tých kultúrnych dedičstiev a kladných hodnôt, na ktoré možno naväzovať v súčasnom rozvoji národného života, v boji proti maďarizácii národa a proti buržoáznemu kozmopolitizovaniu súčasného života. Takéto pokrokové dedičstvá videl v ľudovom výtvarnom umení, ktoré sa usiloval prakticky využiť a v rozvoji ktorého videl možnosti pozdvihnutia hmotného blahobytu ľudových výrobcov. On bol zo Slovákov prvý, ktorý novinovými článkami⁶³

⁵⁹ *Tovaryšstvo*, III (1900), 165—171.

⁶⁰ Š. J a n š á k, cit. dielo, 47.

⁶¹ „Človek nevie pochopiť, ako môžu zaobchodiť ruky zrobené, drsné s jemnými nitami hodvábnymi... Taký ľud mal by zhynúť a v iný sa vliat, ktorý sám od seba hynie?“ A. K m e ť, *Slovenské výšivky a čipky*, NN, XXI (1890), 142.

⁶² Takéto chápanie podpory „ľudovej industrie“ bolo príznačné napr. u Pavla Socháňa, ktorý o tom Kmeťovi napísal: „Jestli budú groše, zavediem do obchodu slovenské kroje. Vôbec chcem celý tento umelecký domový priemysel slovenský do obchodu uviesť a na povznesení jeho pracovať...“ Z dopisu A. Kmeťovi zo dňa 14. 9. 1888. *KAK*.

⁶³ Touto myšlienkou sa zaoberal Kmeť už v časoch matičných. Prvý článok o tejto veci

i súkromnou korešpondenciou sústavne apeloval na slovenských kultúrnych činiteľov, aby predmety ľudového umenia nielen sbierali a shromažďovali v múzeách, ale aby aj organizačne a hmotne podporovali rozvoj výtvarnej umeleckej výroby nášho ľudu.

Rozširovaním slovenských ľudových výšiviek a čipiek za hranicami Slovenska začal sa Kmeť sústavne zaoberať od r. 1885, keď vyexpedoval do Prahy prvú zásielku hontských čipiek českej patriotke Márii N e f f o v e j,⁶⁴ ktorá sa horlivo starala o ich odpredaj. Z preňčovskej fary stalo sa zakrátko stredisko výšivkárskeho obchodu. Došlých objednávok sa nakopilo toľko, že bolo treba hľadať stále ďalšie vyšivačky. Kmeť to riešil rozšírením siete svojich sprostredkovateľov, na ktorých preniesol časť svojich povinností, spojených s výšivkárskeým obchodom. Kmeťovou vlastnosťou bolo, že pri svojich botanických výskumoch, archeologických vykopávkach i pri sbieraní muzeálnych predmetov hľadal si spolupracovníkov predovšetkým v jednoduchých dedinských ľuďoch, ktorým prideloval primerané úlohy, radil im, pomáhal, sledoval ich odborný rast a vychovával z nich osožných pracovníkov na poli slovenského kultúrneho života. V Senohrade mal takéhoto usilovného pomocníka v roľníkovi Štefanovi P o p á l e n o m, ktorý mu zaobstarával žiadané výšivky a čipky a pre muzeálne ciele aj celé kroje, často i s popisom jednotlivých súčiastok a s ľudovými názvami senohradských výšivkových a čipkových ornamentov.⁶⁵ V Novej Bani objavil nadšeného samouka v kováčovi Karolovi D o d e k o v i, ktorý sa postupne naučil maľovať obrazy a kresliť plány a mapky ku Kmeťovým publikáciám.⁶⁶ Z dolnobadínskeho roľníka Michala K l i m e n t a si vychoval Kmeť nielen ochotného pomocníka pri odpredaji ľudových umeleckých výrobkov, ale aj nadšeného sberateľa muzeálnych predmetov a zapisovateľa ľudových piesní.⁶⁷ Obetavých spolupracovníkov mal aj v národne uvedomelých kňazoch a dedinských učiteľoch. Pri zaobstarávaní ľudových výšiviek a čipiek poskytovala mu cenné služby Drahotína K a r d o š o v á, rodená Križková, dcéra kremnického archivára a historika Pavla Križku.⁶⁸

pod nadpisom „Pomáhajme národnému priemyslu“ uverejnil v Lichardovom Obzore, X (1872), 25.

⁶⁴ K. A. M e d v e c k ý, c. d., 140.

⁶⁵ Korešpondencia A. Kmeťa so Štefanom Popáleným z r. 1889. KAK, Archív SNM.

⁶⁶ Andrej Kmeť, cit. prednáška Št. Janšáka, 27.

⁶⁷ M. Kliment pracoval neskoršie ako dlhoročný aktívny člen výboru MSS.

⁶⁸ O jej úprimnom vzťahu k tejto práci a vďačnosti Kmeťovi svedčí jej dopis zo dňa 22. 1. 1912 (KAK), v ktorom o. i. píše: „Ja v duchu žehnám ho, že ukázal mi cestu k národnej práci, nie že by kynul zisk (ba opak toho) — ale že mám to povedomie prispieť ku povzneseniu svojho národa. Ľudovými výšivkami sa pochváliť pred svetom a hlavne postarať sa o rozpredaj tých výšiviek, aby vyšivačky mohli i ďalej pracovať...“

Pri odpredaji umeleckých predmetov domáckej výroby stretával sa Kmeť s najväčším porozumením v Prahe. Zpočiatku nedosahovalo sa síce očakávaných výsledkov, pretože Praha bola v 80. rokoch zaplavená moravskými a českými výšivkami (hlavne z Podkrkonošia) a v menšej miere i slovenskými, ktoré tam dodávali priekupníci z Viedne a Budapešti. Títo zahrňovali do svojho obchodu nielen čipky a výšivky, ale aj iné „starožitné“ predmety, ako mince, šperky, zbrane ap. Že sa pritom nevyhýbali ani podvodom, to nám dosvedčujú Kmeťove vlastné skúsenosti. Vo svojej *Autobiografii* spomína,⁶⁹ ako sa na ceste z Kaloči zastavil v Pešti, kde bol očitým svedkom toho, ako dvaja liptovskí obchodníci celkom verejne liali „starožitné“ peniaze s nápisom „Attila rex“, ktoré potom nehanebne ponúkali múzeám a súkromným sberateľom starožitností ako vzácnu kultúrnu pamiatku minulosti. Rovnako fabrikovali aj čipky, ktoré predávali v Prahe ako slovenské. Napriek tejto konkurencii dopyt po originálnych slovenských výšivkách a čipkách v Prahe stúpал, hlavne od r. 1889, keď Kmeť poslal svojim českým priateľom osobitne zhotovený vzorník hontianskych čipiek a výšiviek. O dobré meno slovenských ľudových umeleckých výrobkov sa staral v Prahe najmä významný český národopisný pracovník prof. J. K o u l a. Kmeť ho nazval „zlatým ohnivom, spájajúcim nás s bratmi Čechmi v obore ľudového umenia“.⁷⁰ Sám Koula si shromaždil bohatú zbierku slovenských výšiviek, čipiek, celých krojov a cenných národopisných fotografií. O propagáciu nášho ľudového umenia v pražských kruhoch sa zaslúžila aj Mária N e f f o v á (Kmeť ju vďačne nazval „matkou celého tohto ruchu, slovenskému ľudu tak prospešného“⁷¹) a rodina N á p r s t k o v á. V Brne mal svojich spolupracovníkov v tomto odbore v J. F a n t o v e j - K u s e j a A. K a m e n í k o v e j (manželke popredného pracovníka Matice moravskej), vo Viedni v rodine prof. P a s t r n ě k a.

Kmeťovým hlavným cieľom pri organizovaní rozvoja ľudového výšivkárstva a čipkárstva bola hmotná pomoc biednemu ľudu. Je preto pochopiteľné, že obetavý a nezištný Kmeť nikdy nečakal za svoju prácu finančnú odmenu. Podnes zachované účty nám najlepšie dokazujú, že svojim výšivkárkam vyplácal presne do haliera tú sumu, ktorú dostal od svojich zákazníkov. Dedinské pracovníčky mu spôsobovali často veľké starosti, pretože nemaly trpezlivosť čakať na zarobené peniaze dovtedy, kým sa Kmeťovi podarí odpredať výrobky.⁷² Chýbal mu fond, ktorý by umožňoval vyplácať za dodané práce

⁶⁹ Cit. *Autobiografia*, 35.

⁷⁰ A. K m e ě t, *Naše slovenské čipky a mrežky zapáčily sa v Paríži*, SP, XIII (1893), 61—64.

⁷¹ A. K m e ě t, cit. článok.

⁷² V jednom zo svojich dopisov neznámemu adresátovi si Kmeť trpko sťažuje (*KAK*, listy z r. 1893) na nové mrzutosti s vyšivačkami: „Zo Senohradu som dostal skoro grobiánsku odpoveď, že sa nemusia ich veci svetu páčiť, keď sa i čipky, ktoré dávno poslaly, ne-

obratom. Drahotína Križková sa prihovárala u Kmeťa za Vansovej návrh zriadiť takýto fond pri Živeny.⁷³ Dobre myslený návrh nemohol sa však uskutočniť pre odmietavé stanovisko tajomníka Živeny A. Pietra. Nakoniec si Kmeť zriadil takýto fond z požičaných peňazí.⁷⁴ Ako doplácací pri tomto podnikaní na svoju štedrosť, o tom nám podávajú najlepší obraz jeho účty a súkromná korešpondencia.⁷⁵

Akejkolvek verejnej akcie sa Kmeť zúčastňoval, vždy mu šlo o vec samotnú. A zúčastňoval sa vždy činne a s vedomím plnej zodpovednosti za svoju prácu.⁷⁶ Tak tomu bolo aj pri organizovaní ľudovej umeleckej výroby. No stále sa vzťahujúci výšivkársky obchod (v 90. rokoch dosahoval až 2.000 zl. ročného obratu) začínal mu byť vážnou prekážkou jeho vedeckej činnosti. Nemohol sa venovať svojim vedeckým výskumom, ktoré považoval vedľa svojich kňazských povinností za prvoradé. Preto sa rozhodol nájsť si v tomto odbore schopného nástupcu. Hľadal ho celé desaťročie. Niekoľko ráz sa obracal s prosbou na známe dámy z „lepších“ slovenských rodín, no bez výsledku. Nadarmo apeloval na ich národný cit a kládol im za vzor obetavosť kultúrnych pracovníčiek českých.⁷⁷ Dámy zo slovenských „národoveckých“ rodín ostávaly na Kmeťovo volanie hluché. Slovenskej buržoázii (najmä jej martinskému vedeniu) v 80.—90. rokoch lepšie vyhovovalo nečinné rojčenie než každodenná tvorivá práca. Martinské vedenie jeho činnosť síce plne „schvaľovalo“, Kmeť dostával od vedúcich politických činiteľov listy plné uznania jeho záslužnej práce „na národa roli dedičnej“, plné chvály a obdivu jeho húževna-

míňajú, a preto že ženy nechcú čipky ani dať, ale radšej doma o pár grajciarov lacnejšie predávajú.“

⁷³ „Pani Vansová chcela vystúpiť so svojim návrhom, aby totiž Živena dala svoj kapitál, žeby sa mohlo dať pracovať ľudu a o odpredaj tohto výrobku mali by sme sa potom už my postarať. Pán Pietor odmietol“ s odôvodnením, že návrh bolo vopred treba „predostrieť písomne“. *KAK*, List D. Križkovej A. Kmeťovi zo dňa 21. 8. 1894.

⁷⁴ „Ja už mám fond! Odhodlal som sa totiž platiť hotovými a tak rozposielat... Na zálohu zdvihnem v banke 100 zl. pôžičku.“ *KAK*, list A. Kmeťa D. Križkovej zo dňa 3.9. 1894.

⁷⁵ Napr. za jednu zásielku výšiviek do Ruska, ktorá mala cenu 50 zl., platil Kmeť len cla 54 zl., a to zo svojho vrecka. *K. A. Medvecký*, c. d., 142.

⁷⁶ Keď D. Križková vystríhala A. Kmeťa pred mnohými neprijemnosťami, on dôrazne prehlásil: „Ja prijímam zodpovednosť za všetky nedorozumenia a omrzlosti kvôli dobrej veci, ktorej prajem zdaru...“ *KAK*, list A. Kmeťa D. Križkovej zo dňa 13. 6. 1893.

⁷⁷ „Zmienil som sa pred pani Houdekovou z Ružomberka, že by som bol rád, keby ma dakto oslobodil od starosti a práce, spojenej s rozširovaním nášho domáceho priemyslu, pripomenúc, že by to len predsa lepšie pristalo daktorej z tunajších dám... Keď môžu Češky pri svojich gazdinských povinnostiach slúžiť aj všeobecnému dobru, prečo nemohly by to i naše. Tým istým spôsobom vyhovávajú sa i mužskí; tak potom kto?... Predsa by nedofahlo na jedného toľko, keby aj iní (vlastne keby všetci) pomáhali.“ *KAK*, list A. Kmeťa D. Križkovej zo dňa 10. 6. 1896.

tosti a nevšednej schopnosti organizovať slovenský vedecký život, no skutočnej pomoci dostávalo sa mu práve od týchto ľudí najmenej. „Nejde tak ľahko a hladko takéto účinkovanie, ako si to komótni páni myslia vidiac výsledok, ale sami ani križom slamy nepreložia“,⁷⁸ sťažoval si Kmeť. „Organizácia, organizácia — omáľajú všetci prázdne slová. Ale kto vládze organizovať hnilých ľudí, nedvižné individua?“⁷⁹ — volal roztrpčený pasivitou martinského centra. Nakoniec sa obrátil na svojho starého priateľa z ľudu, na Michala K l i m e n t a. A tento neučený dolnobadínsky roľník nesklamal. Od starého a chorľavého Kmeťa prevzal na seba ochotne všetky povinnosti, spojené s organizovaním ľudovej výšivkárskej a čipkárskej výroby.

Kmeť svojou starostlivosťou o ľudové výšivkárstvo a čipkárstvo nesledoval len podporu rozvoja slovenského ľudového umenia a hmotnú pomoc svojmu ľudu. Jemu šlo pri týchto podujatiach aj o viac. Šlo mu o šírenie dobrého slovenského mena v zahraničí. Preto udržiaval také čulé písomné styky s českými aj inými zahraničnými kultúrnymi a politickými pracovníkmi, u ktorých sa stretával s porozumením pre slovenskú vec. No okrem toho poznal aj inú účinnú formu propagácie umeleckých výrobkov slovenského ľudu. Táto spočívala v organizovaní národopisných výstav. Národopisné výstavy u nás i za hranicami Slovenska mali v časoch národného útlaku veľmi dôležité politické, kultúrne a pre rozvoj národopisu i vedecké poslanie. Kmeť mal pri ich organizovaní zo Slovákov vedúce postavenie.

Andrej Kmeť myslel na vystavovanie umeleckých výrobkov slovenského ľudu už od prvej slovanskej národopisnej výstavy v Moskve r. 1867, o ktorej sa dozvedel jednak z tlače, jednak od českých kultúrnych činiteľov, ktorí sa na nej zúčastnili. Jeho plán sa uskutočnil až r. 1873, keď vystavoval slovenské ľudové výšivky a čipky na svetovej výstave vo Viedni. Kmeť sa zúčastnil na tejto výstave aj s tromi senohradskými vyšívачkami, ktoré tam dostaly za svoje práce pochvalné diplomy.⁸⁰ Od toho času vystavoval ľudové výšivky a čipky len na súkromných výstavných, ktoré sa konali v popredných rodinách jeho českých a viedenských priateľov.

Prvú verejnú národopisnú výstavu na Slovensku usporiadala Živena v Turčianskom Sv. Martine r. 1887. Kmeť bral na jej usporiadaní veľký podiel nielen tým, že tam poslal 158 výstavných predmetov zo svojho okolia,⁸¹ ale tiež priamymi pokynmi výboru tejto výstavy a aktivizovaním svojich priateľov po Slovensku. Martinská národopisná výstava v pravom smysle slova zburcovala spiacu slovenskú buržoáziu k aktívnejšiemu životu. Jej vedúci reprezentant

⁷⁸ Citované u K. A. Medveckého, c. d., 142.

⁷⁹ KAK, list A. Kmeťa D. Križkovej zo dňa 10. 6. 1896.

⁸⁰ Cit. Autobiografia, str. 24.

⁸¹ A. K m e ě t, *O výšivkách a čipkách v Hontě*. Vyšlo v cit. diele K. A. Medveckého, II, 248.

Svetozár Hurban V a j a n s k ý uverejnil už pred jej otvorením sériu článkov, v ktorých pozýval domácich i zahraničných hostí na túto kultúrnu manifestáciu. Ohromný politický dosah tejto výstavy ukázalo samotné slávnostné otvorenie dňa 3. augusta. Pavel M u d r o ň prehlásil, že od zakladania Matice slovenskej sa neshromaždilo v Martine toľko národa ako teraz.⁸² Hurban, Hviezdoslav, Vajanský a iní vedúci reprezentanti politického a kultúrneho života slovenského nadšene pozdravovali slovenských účastníkov i zahraničných zástupcov, ktorí sem prišli alebo s úmyslom nadchnúť sa pre spoločný boj proti národnému útlaku v Maďarsku, alebo z opačného tábora s úmyslom pozorovať celý priebeh výstavy a podávať zprávy bezpečnostným orgánom.⁸³

Hoci rozsah martinskej národopisnej výstavy bol len neveľký (vystavovalo sa na nej 780 predmetov — z toho z Moravy a z Čiech 44),⁸⁴ predsa jej priebeh mal silnú ozvenu na celom Slovensku i v zahraničí. Slovenské časopisy prinášaly zprávy o priebehu výstavy a články s popisom a odborným rozborom vystavovaných predmetov. Čím ďalej tým viac sa v nich zdôrazňovalo, že vystavované výšivky a čipky nemajú byť obdivované iba okom estéta, ale má sa v nich vidieť predovšetkým „dôkaz vysokej nadanosti ľudu nášho a pôvodnej z neho samého vyrastajúcej kultúry, ktorú ani zhabanie Matice, ani zatvorenie slovenských gymnázií, ani vyhánanie mládeže slovenskej zo škôl a vzdelávacích ústavov prekaziť a podvrátiť nie je v stave“.⁸⁵ V podobnom smysle sa písali o výstave aj články v českých časopisoch. Povzbudzujúce prejavy solidarity prinášaly aj časopisy poľské a srbské. Novosadská Zastava dokonca predpovedala, že „výstava prebudí národ slovenský z driemot, zobudí v ňom snahu a ukáže, že Slováč ešte žije a má sa ešte čím honosiť“.⁸⁶ No na druhej strane vládne kruhy videli v tejto slovenskej kultúrnej udalosti výslovne politickú provokáciu. Maďarskí šovinisti rozširovali poburujúcu zprávu, že Slováci v Martine chystajú „fakľový pochod svojim ruským hosťom“.⁸⁷ No ukázalo sa, že práve ruskí hostia na tejto výstave chýbali, hoci v Martine nijako netajili, že takíto hostia boli by im veľmi vítaní.⁸⁸ Budapešti Hirlap síce napísal, že „maďarský národ sa nebojí slovenských žien“, nech si vraj len v pokoji vyšívajú a vystavujú svoje výrobky, no súčasne vytkol vláde, že tam neposlala oficiálnu delegáciu, „ktorá by tam dôstojne a vážne reprezentovala

⁸² P. M u d r o ň, *Ku dňu 3. augusta 1887*, NN, XVIII (1887), 90.

⁸³ „Peštianské redakcie vyslaly do Martina už 2. augusta svojich redaktorov, menovite z Pestu Hirlap, Nemzet, Revue de l'Orient, Egyetértés a Budapesti Hirlap.“ (NN, XVIII, č. 92).

⁸⁴ P. S o c h á ň, *Výstavka slovenských výšiviek*, NN, XVIII (1887), 93.

⁸⁵ Št. M. D a x n e r, *Slovenské výšivky*, NN, XVIII, 90.

⁸⁶ *Národné noviny*, XVIII (1887), 94.

⁸⁷ *Výšivky a panslavizmus*, NN, XVIII, 105.

⁸⁸ Tamtiež.

maďarský štát a jeho maďarský charakter. Ich prítomnosť bola by predstavila výstavu ako maďarskú“.⁸⁹ Nechýbaly ani výzvy k ostrážitosti proti slovenským politickým pohybom tohto druhu, ktorými sa vraj Slováci snažia „upozorňovať svet na slovenskú otázku, ktorej niet“.⁹⁰ Objektívnejší maďarskí pozorovatelia nenachádzali na výstave nijakej viny. Práve naopak, uznávali, že výstava obsahuje množstvo cenných zaujímavých starobylých exemplárov, aj keď vraj na značnej čiastke vystavovaných predmetov „maďarskí znalci nevedia nájsť sloviansky charakter, čo ale nijako neujíma z ceny výstavy“.⁹¹ Poloúradný orgán viedenskej vlády Presse tiež nevidel na martinskej výstave „žiadne bratrickovanie, ani česko-moravsko-slovenské sprisahanie“, ba práve naopak, u jej vedúcich usporiadateľov sa stretol so samými prejavmi lojality voči štátu, aj keď „u samotného slovenského ľudu začína sa prítulnosť k štátnej ideii klátiť“ a zmocňuje sa ho „neúcta voči právu, zákonu a autorite“.⁹²

Skončením martinskej národopisnej výstavy sa skončily aj vzájomné šovinistické útoky na stránkach časopisov, no neutíšil sa ruch, ktorý výstava spôsobila v slovenskom kultúrnom a vedeckom živote. Z tohto ruchu plynul najväčší ošoh práve pre národopiscov a muzeálnych pracovníkov. Výsledkami výstavy nadchnutí vidiecki pracovníci sa rozchádzali do svojich domovov presvedčení o potrebe sbierať národopisný materiál, ktorý u väčšiny z nich už prestával byť kuriozitou a stával sa v ich očiach vedecky cenným dôkazom osobitosti kultúrneho rozvoja slovenského národa. Svoj pomer k ľudovému umeniu si ujasňovali po tejto výstave aj nenárodopisní vedeckí pracovníci. Napr. neúnavný Sasinek siahol znova po Herodotových zprávach o odeve Thrákov, na základe ktorých sa usiloval dokázať existenciu vyšívajúcich odevov u slovanských predkov a v dôsledku toho i prebývanie slovanského ľudu v dunajskej kotline už v V. stor. pred naším letopočtom.⁹³ Jeden z predákov martinskej buržoázie A. Pietor sa pokúšal dokonca o teoretické spracovanie národnostnej otázky a o definovanie národnosti.⁹⁴ Andrej Kmeť sa uspokojuje zatiaľ sbieraním vyšíviek, čipiek a ostatných predmetov ľudovej kultúry, hodnotných s hľadiska muzeologického alebo použiteľných na propagáciu slovenského ľudového umenia na ďalších výstavách. R. 1891 ho vidíme na Českej jubilejnej

⁸⁹ Budapesti Hirlap, zo dňa 4. augusta 1887.

⁹⁰ „Shromazdení agitátori chcú utvoriť trojčlennú slovanskú alianciu Slovákov, Čechov a Moravcov... Maďarský národ nebojí sa slovenských žien... Absolutizmus v teplom hrade vypestoval panslávov medzi Slovákmii a nevedeli prísť k prevahe. Maďarská konštitúcia otvorila im pole, ale oni ostali mimo konštitúcie. Nedbáme, že raz vyšli na slnko, aspoň ich vidíme všetkých spolu a môžeme ich spočítať!“ Budapesti Hirlap, 4. augusta 1887.

⁹¹ Podľa Národných novín, XVIII, 92.

⁹² Národné noviny, XVIII, 94.

⁹³ Fr. Sasinek, *O tých vyšivkách*, NN, XVIII (1887), 45.

⁹⁴ A. Pietor, *Príspevok ku kultúrnym dejinám v Uhorsku*. NN, roč. XVIII (1887), č. 90.

výstave v Prahe, kam šiel načerpať „poučenie, ako podobným spôsobom aj u nás pokračovať vo vede, v umení, v práci... a v uvedomovaní ľudu“.⁹⁵ O rok nato horlivo sledoval priebeh okresných národopisných výstav na Morave, ktorých cieľom bolo nielen zbierať materiál pre budúcu veľkú československú národopisnú výstavu v Prahe, ale aj poskytovať ľudu príležitosť poznať celý jeho spôsob života „... jeho bývanie, jeho zariadenie, všetky nástroje a nástroje ľudu, ktoré v živote potrebuje..., jeho zvyky, obyčaje, poverby a pod.“⁹⁶ S rovnakou ochotou poslal Kmeť pomocou svojich pražských priateľov slovenské výšivky a čipky na svetovú výstavu parížsku (l'exposition de l'art des femmes), ktorá bola usporiadaná v auguste a septembri 1892. Hoci tam boli aj práce z Pešti a z Viedne, najviac sa páčili slovenské výšivky. Kmeť bol výsledkami výstavy priam nadšený, veď „z pracovníc adventných okolo vretena a kúdele staly sa umelkyne, drsnými, zrobenými rukami pracujúce pre svetové mesto Paríž!“⁹⁷ Hlavný osoh z tejto výstavy videl najmä v tom, že v katalogu výstavy neboly iba suché popisy vystavovaných predmetov, ale aj informácie o živote a krajine pôvodcov týchto prác a teda aj o existencii Slovákov ako „kmeňa československého v Uhrách severozápadných, ktorý má silu takmer 3,000.000 duší“.⁹⁸ Okrem aktívnej účasti na spomenutých výstavách usporiadal Kmeť pomocou pani Pastrnkovej národopisnú výstavku v pražskej „Slovanskej besede“ r. 1892, ktorá mala za účel propagovať slovenské výšivky kvôli ich ľahšiemu odpredaju.

Národopisné výstavy do r. 1893 maly okrem svojho propagačného významu aj veľký vedecký dosah. Najmä usporiadanie martinskej výstavy bolo mocným impulzom na organizovanie národopisnej činnosti a v ďalších dôsledkoch aj na organizovanie vedeckej činnosti slovenskej vôbec. V novinách i časopisoch sa objavovaly stále sústavnejšie články, zdôrazňujúce potrebu vedeckej inštitúcie, ktorá by usmerňovala a podporovala vedecké bádanie na Slovensku. Názory na poslanie a charakter takejto slovenskej ustanovizne neboly jednotné. Jednej skupine kultúrnych činiteľov na čele s Fr. R. Osvaldom šlo predovšetkým o podchytenie a organizovanie literárnej činnosti v spolku literárnom. Prírodovedci žiadali založiť spolok prírodovedecký. Sberatelia starožitností si želali, aby sa vedecký spolok zameriaval hlavne na činnosť vlastivednú. K tomuto názoru sa pridal aj Pavol Socháň, ktorý sa dôrazne staval proti vedeckej spoločnosti a nahováral vplyvné osobnosti iba na založenie muzejného spolku a vydávanie národopisného a archeologického časopisu.⁹⁹

⁹⁵ A. K m e t, *Česká jubilejná výstavka*. SP, XI (1891), str. 493—7.

⁹⁶ *Národopisná výstavka vo Vsetíne*. NN, roč. XXIII (1892), č. 103.

⁹⁷ A. K m e t, *Naše slovenské čipky a mrežky zapáčily sa v Paríži*, SP, XIII (1893), 61—64.

⁹⁸ A. K m e t, cit. článok.

⁹⁹ KAK, list P. Socháňa A. Kmeťovi zo dňa 4. 4. 1893. Pozri citát v pozn. 34.

Okrem týchto našli sa však aj niekoľkí pracovníci (A. Trúchly, M. Algöver, Fr. Kabina, S. Czambel, Fr. Pastrnek), ktorí napriek svojim špeciálnym vedeckým záujmom presadzovali myšlienku založenia všeobecného vedeckého spolku slovenského. Sjednocovateľom týchto rozdielnych názorov a hlavným iniciátorom myšlienky ústredného slovenského vedeckého spolku, učenej slovenskej spoločnosti alebo slovenskej akadémie vied bol Andrej Kmeť.

Vzory pre založenie slovenskej vedeckej inštitúcie hľadal Kmeť jednak v existujúcich učených spoločnostiach zahraničných, jednak naväzoval na tradície domáce. Bernolákovo učené tovarišstvo, Erudita societas Kishontensis, Učená spoločnosť banská, Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej, Tatrín a Matica slovenská — to boli pre Kmeťa domáce vzory, z ktorých čerpal skúsenosti a poučenie pre potreby prítomnosti. Existencia týchto spolkov za oveľa ťažších podmienok dokázala Kmeťovi nesprávnosť súčasnej mienky v kultúrnych kruhoch slovenských, podľa ktorej založenie slovenského vedeckého spolku nie je u nás aktuálne dotiaľ, kým nebudeme mať dostatok odborných kádrov.

Myšlienka organizovania slovenského vedeckého bádania sa tiahla celým Kmeťovým životom, aj keď v mladých študentských rokoch si ešte nevedel konkrétnejšie predstaviť možnosť jej uskutočnenia. Založenie a vedenie Cirkevno-literárnej školy slovenskej v rokoch šesťdesiatych a návrhy na založenie Matice ľudu v rokoch matičných svedčia o Kmeťovej neujasnenosti v otázke formy a predmetu činnosti takejto ustanovizne. S návrhom na utvorenie všeobecného vedeckého spolku slovenského vyšiel prvý raz r. 1877,¹⁰⁰ no jeho myšlienka sa nestretla u našich kultúrnych dejateľov s dostatočným porozumením. R. 1884 sa pokúšal utvoriť literárny spolok „s cieľom vydávania vedeckých a krasoumných spisov slovenských“¹⁰¹ spolu s vedeckým časopisom. Jediného podporovateľa tejto myšlienky našiel Kmeť v M. Algöverovi, ktorý mu navrhoval aj spolupracovníkov z radov vidieckeho učiteľstva a kňazstva.¹⁰² Potrebu takéhoto časopisu uznával aj Fr. Sasinek, no tento, poučený trpkými skúsenosťami z čias vydávania Letopisov, vopred vystríhal Kmeťa, že pri súčasných podmienkach našiel by sotva 20 predplatiteľov a ešte menej spolupracovníkov.¹⁰³ „Či je možné dať sa do vydávania vedeckého časopisu v takej dobe, kedy slovenská babská inteligencia bojí sa vziať do ruky slovenský spis?“, sťažoval si trpkó Sasinek, keď z jeho brošúry Sv. Method a Uhorsko

¹⁰⁰ K. A. M e d v e c k ý, cit. dielo, I, 88.

¹⁰¹ KAK, list M. Algöveru A. Kmeťovi zo dňa 1. 7. 1884.

¹⁰² KAK, list M. Algöveru A. Kmeťovi zo dňa 1. 8. 1884.

¹⁰³ Na Kmeťovu nádej, že by sa mohlo okolo časopisu sosskupiť 20—30 historikov, Sasinek odpovedal, že pri vydávaní matičného Letopisu podarilo sa mu za celých šesť rokov získať ťažko dvoch spolupracovníkov vedeckých a dvoch stálych odpisovateľov listín. KAK, list Fr. Sasinka A. Kmeťovi zo dňa 8. 9. 1884.

nerozpredalo sa na Slovensku ani desať exemplárov.¹⁰⁴ Kmeť sa však nevzdáva, ale naďalej sa pokúša nájsť spôsob uskutočnenia svojho plánu. R. 1884 sa snažil založiť Nakladateľský spolok¹⁰⁵ a v tom istom čase navrhoval zriadiť aspoň osobitnú vedeckú rubriku pri Slovenských pohľadoch, no martinskí literáti (Vajanský, Škultéty) jeho návrh neprijali. Posledný pokus spravil r. 1888, keď spolu s Andrejom Trúchlym podnikal kroky za utvorenie Prírodoskúmateľského spolku alebo aspoň prírodovedného časopisu Živa.¹⁰⁶

Po stroskotaní týchto pokusov sa Kmeť presvedčil o potrebe zmeniť taktiku voči martinskému vedeniu našej buržoázie. Veľmi nerád sa smieroval s myšlienkou, že musí prosieť o pomoc „národovcov“ Vajanského skupiny, pretože vopred vedel, že sa od nich okrem ironizovania a podceňovania svojej činnosti pomoci nedožije. Vajanský síce vedel napísať niekoľko nadšených článkov o potrebe sbierania „živej stariny“, ba podľa programu ruského učenca Lamanského podal aj návrh na sbieranie národopisného materiálu¹⁰⁷, pričom nezabudol vyzvať slovenskú kultúrnu verejnosť k systematickému sbieraniu národopisného materiálu a verejne priznať zásluhy drobným vidieckym pracovníkom. Na zadostučinenie za doterajšiu nevšímavosť ich činnosti vyhlásil, že „nemožno nechať osamote pracovať našich Holubych, Kmeťov, Sitnianských, Klempov, Vlčkov, Czambelov a Riznerov!“¹⁰⁸ Čoskoro sa však ukázalo, že Vajanskému šlo v jeho frázovitých článkoch viac o vonkajší efekt ako o skutočnú prácu. Sbíeranie starožitností zdalo sa mu módnou hračkou možno len preto, že so štúdiom tohto materiálu začali aj v petrohradskom Geografickom ústave a v kultúrnych inštitúciách balkánskych slovanských národov. Keby to bol Vajanský myslel so štúdiom ľudovej kultúry vážne, nemohol by napísať slová, adresované na stránkach Národných novín Kmeťovi, že „hlasy o vede a o vedeckom časopise treba považovať za filius ante patrem“. Kde je vraj u nás možná aká veda? „Úprimne povediac my ešte vedy v prísnom smysle slova nepotrebujeme... To sú veterné zámky. Veda je zralé ovocie a my sme ešte ani len jamu pre strom nevykopali. Diletantstvo je grmanec a nie ovocie, je pustá hračka a zabíjanie času.“¹⁰⁹ Ako sa asi cítil po týchto „povzbudzujúcich“ slovách nášho kultúrneho „velikáša“ skromný, osamotený Kmeť so svojím názorom, že „štúdium je tiež politika!“ a že „štúdium, nech by bolo akokoľvek diletantské, viac by mohlo osožiť národu, ako terajšie dolce far niente väčšiny národovcov!“¹¹⁰ Znechutený si sťažuje, že „keď uskutočnenie jeho

¹⁰⁴ KAK, list Fr. Sasinka A. Kmeťovi zo dňa 26. 7. 1884.

¹⁰⁵ KAK, list M. Algövera A. Kmeťovi zo dňa 9. 8. 1885.

¹⁰⁶ KAK, list A. Trúchleho A. Kmeťovi zo dňa 20. I. 1888.

¹⁰⁷ V a j a n s k ý, *Živá starina*. NN, roč. XXI (1890), č. 90 a nasl.

¹⁰⁸ V a j a n s k ý, citovaný článok.

¹⁰⁹ V a j a n s k ý, cit. článok.

¹¹⁰ KAK, list A. Kmeťa A. Halašovi zo dňa 4. 10. 1891. V tom istom liste Kmeť pokračuje.

vedeckých plánov nikdy nebolo na čase, ani nie je na čase, nech radia iní, no nie púhymi frázami, ale konkrétnymi návrhmi“.¹¹¹ Aby sa martinskí „milovníci slovenskej vedy“¹¹² necítili obídení, Kmeť ich formálne požiadal o morálnu podporu, no skutočnú podporu hľadal u iných. V Martine si našiel jediného spolupracovníka v národopisnom sberateľovi A. Halašovi. Tomuto plne dôveroval. Veľmi mu imponoval jeho názor, že „keby sme sa zaoberali vedou a štúdiom, mali by sme oveľa vážnejšie dôvody proti našim otrokárom“.¹¹³ Na Spiši si získal sberateľa folklóru Št. Mišika. Z historikov presvedčil o správnosti svojich krokov P. Križku. Zo starých priateľov mu podal pomocnú ruku M. Algóver, v tábore katolíckeho kňazstva Fr. R. Osvald a A. Trúchly. Zo skutočných vedeckých pracovníkov našiel porozumenie u Fr. Pastrnka a S. Czambla. Z ostatných činných pracovníkov Holuby sa organizačných Kmeťových akcií až do založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti vôbec nezúčastňoval a Socháň sa venoval svojmu obchodu s výšivkami, pričom sa stále sťažoval, že na Slovensku dopyt klesá, najmä od poslednej jeho výstavy v Mikuláši (usporiadanej pod titulom Bazár r. 1888), na ktorej „bola návšteva slabá a zisk nijaký, ... pretože u našich ľudí nieto smyslu a vzdelania“.¹¹⁴

Za takýchto okolností sa rodila slovenská vedecká spoločnosť. Kmeť si preštudoval organizáciu vedeckých spoločností cudzích (najmä maďarskej Akadémie vied, Českej akadémie vied a Vlastivedného muzejného spolku v Olomouci), na základe ktorých vypracoval stanovy Slovenského vedeckého spolku. Kmeť si predstavoval činnosť tohto spolku celkom pokrokovu. Jeho cieľom by bolo „pestovať všetky obory vedy a umenia s vytvorením otázok náboženských a politických“¹¹⁵, sdružoval by všetkých slovenských milovníkov vedy a umenia, ktorí by sa schádzali na pravidelných zasadnutiach, čítali by sa zprávy o výsledkoch v jednotlivých vedných disciplínach doma i vo svete, rozdeľovali by sa jednotlivým pracovníkom úlohy a kontrolovalo by sa ich plnenie, diskutovalo by sa o domácich pôvodných prácach pred ich uverejnením.

čuje: „Ktože vie, čo z takého štúdia môže sa vyvinúť?... Jedine z národopustva mám noviny držať, knihy odoberať atď. beztoho, žeby mi to bolo spolu i potrebou? Púhe národopustvo nebolo nikde u žiadneho národa jedinou pohnútkou k činom, aspoň nie na dlhý čas. Musely prísť aj druhé pohnútky a pramene činnosti... Aj ten literát bez chleba nemôže písať a bez groša nemôže nikto vydávať knihy“.

¹¹¹ Tamtiež.

¹¹² Politickú situáciu v Martine výstižne charakterizuje A. Bielek vo svojom liste Kmeťovi zo dňa 11. 1. 1891 (KAK), kde píše: „Martin hrá škaredú hru zápasov. Mudroň starne, ustupuje, Dulla vystupuje. Hurban (Vajanský) padá do svojich slabostí vždy viac a viac, Škultéty je namyslený pán a títo dva hrajú proti Pietrovi. Slovom, boj pod i nad zemou — a ľudia jednej peknej myšlienky!“

¹¹³ KAK, list A. Halašu A. Kmeťovi zo dňa 8. 7. 1897.

¹¹⁴ KAK, list P. Sochána A. Kmeťovi zo dňa 21. 2. 1888.

¹¹⁵ Vyzvanie a Stanovy Slovenského vedeckého spolku. NN, XXIII (1892), 106.

ním v spolkovom časopise, pozývali by sa zahraniční hostia, udeľovali by sa diplomy a zo založených fondov by sa udeľovali podpory študentom a vedeckým bádateľom. Kmeťovou vnútornou túžbou bolo vybudovať slovenskú akadémiu vied, s čím sa, pravda, zdôveril len svojim najintímnejším priateľom. Za takéto riešenie otázky stál aj S. Czambel. No po Križkovom odhovárani¹¹⁶ a pochybovaní o možnosti vybudovať takúto inštitúciu bol Kmeť nútený uspokojiť sa len s názvom Slovenský vedecký spolok. No Martinčania nechceli dať súhlas ani k tomu. Boli povzbudzovaní P. Socháňom, ktorý otvorene vyhlásil, že on je proti vedeckým spoločnostiam a za spolok muzeálny.¹¹⁷ Fr. Pastrnek posmeľoval Kmeťa, aby sa nenechával znechutiť hádkami okolo názvu, ale aby založil spolok akýkoľvek, „když jen vědecky pracovati bude“,¹¹⁸ no sám sa o uskutočnenie tohto veľmi nepričiňoval. Za pozvánky na schôdzky ďakoval, ale nikdy sa ich osobne nezúčastnil.¹¹⁹ Držal sa zásady, že politika do vedy nepatrí,¹²⁰ preto aj na svojich výskumných cestách na Slovensko sa prísne vyhýbal stretnutiam s našimi verejnými činiteľmi, aby azda neupadol do podozrenia a nebol vyhlásený za pansláva.¹²¹ Kmeťovi radil, aby spolok bol čisto kultúrny a pokiaľ možno vedecký, aby sa hľadela zaistiť, keď aj nie priama pomoc, tak aspoň neutralita vlády.¹²²

Za celý tento čas Kmeť neklesal na duchu, ale rozposielal podpisové hárkky, na ktoré sa prihlasovali členovia nádejného spolku. Prihlásených záujemcov bolo za jeden rok toľko, že na zriaďujúcom shromaždení Slovenského vedec-

¹¹⁶ „...návrh je veľmi zvodlivý avšak u mňa už dávno vybavenou vecou. Výhľady na Slovenskú akadémiu vied mám za sen, ktorý sa nikdy neuskutoční... Naša činnosť má byť síce čím najživšia, ... avšak iba na náš národ a kraj obmedzená. Skutky a nie zvučná firma sú nám potrebné. V skutočnosti i maďarská vedecká akadémia stojí veľmi ďaleko za svojim titulom... Našia bratia moravskí Slováci nemajú žiadnej akadémie ani žiadnej učenej spoločnosti a predsa ich Muzejná spoločnosť vydáva také diela, aké sa môžu smelo postaviť po boku podobným dielam nemeckým, francúzskym, anglickým a ruským... KAK, list P. Križku zo dňa 28. 2. 1893.

¹¹⁷ KAK, list P. Socháňa A. Kmeťovi zo dňa 4. 4. 1893.

¹¹⁸ KAK, list Fr. Pastrnka A. Kmeťovi zo dňa 1. 2. 1893.

¹¹⁹ „Mne se pořád zdá, že přítomnost má při těch schůzích potřebná není, že tím mařím jen čas, avšak kdyby z toho pro můj podnik nějaký zisk vykvětal, dostavil bych se.“ KAK, list Fr. Pastrnka A. Kmeťovi zo dňa 25. 2. 1893.

¹²⁰ Pastrnek sa bál ísť na Slovensko, aby neupadol do podozrenia. „Má práce není politická, avšak kdo z odpřisáhlých nepřátel to uvěří? A do takého nebezpečí se vydávati nemohu, nechci-li svému vědeckému cílu poškoditi. Všichni nemohou politizovati, já se uzkostlivě vyhýbám politice...“ KAK, list Fr. Pastrnka A. Kmeťovi zo dňa 6. 7. 1893.

¹²¹ Pri svojich jazykových výskumoch sa zaujímal Pastrnek aj o ľudové kroje, u ktorých mu však šlo hlavne o dve veci: „o názvy krojové a jich vysvětlení, a o to, jestli krojová různost s růzností v řeči nějak souvisí. Dosud arciť nic takového jsem nespozoroval.“ KAK, list Fr. Pastrnka A. Kmeťovi zo dňa 25. 2. 1893.

¹²² KAK, list Fr. Pastrnka A. Kmeťovi zo dňa 29. 10. 1892.

kého spolku, svolanom v Martine dňa 24. apríla 1893, činil stav 30 zakladajúcich a 141 riadnych členov. Kmeť zvíťazil nad pochybovačmi. Bola založená prvá akadémia vied, ktorá dostala názov Muzeálna slovenská spoločnosť. Pevné základy pre organizované bádanie všetkých vedných disciplín sa položily. Pre národopisné bádanie otvorily sa nové široké možnosti. Teraz bolo potrebné na položených základoch tvorivou prácou prikladať tehličky na stavbe tejto vedy, rozvíjajúcej pokrokové odkazy predkov a bojujúcej za lepší život ľudu.

(Pokračovanie.)